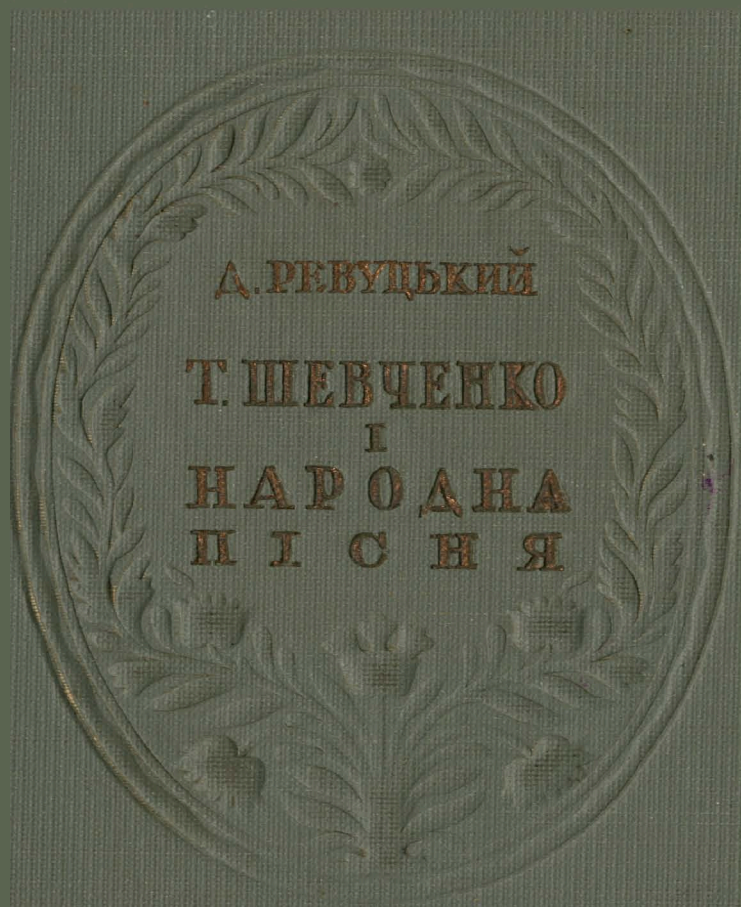

РР 4319
р-32

**ТАРАС
ШЕВЧЕНКО
1814-1939**

A decorative golden wreath with floral and leaf motifs, framing the text.

Д. РЕВУЦЬКИЙ

Рк 43/4
р-32

П

ПЕРЕОБЛІК
1967 р.

ШЕВЧЕНКО
І
НАРОДНА
ПІСНЯ

Львівська обласна
бібліотека ім. В. Гнатюка
№ 581769

92

24469

Львівська обласна бібліотека ім. В. Гнатюка
Львів - 1967
Соціалістична література
Львівська обласна бібліотека ім. В. Гнатюка

МИСТЕЦТВО

ПОЕТ І ПІСНЯ

„Жизнь моя — песни!“ — вигукнув колись закоханий у пісні Гоголь. І це не була фраза: любов до пісні яскраво виявилася в феєричних гоголівських „Вечорах на хуторі“, повів народної думи — разом з відгуками Гомерової ліри — звучить у „Тарасі Бульбі“, і навіть оплилий салом Петух у „Мертвих душах“ оживає, розпрямляється, стає людиною, слухаючи широко, вільну народну пісню.

Глибоко знав, старанно записував і пильно вивчав пісні народні Пушкін, саме в них та в казках шукаючи ліків від свого „проклятого виховання“ — і навіть там, де ми не бачимо в нього формального впливу народної поезії, відчувається проте благородне і благодатне серце її.

„Если захочу вдатся в поэзию народную, то, верно, нигде больше не буду ее искать, как в русских песнях“, — писав Лермонтов — і, „вдавшись в поэзию народную“, дав один з найгеніальніших своїх творів — „Песню о купце Калашникове“.

Адам Міцкевич виголошував блискучі свої імпровізації, якими так захоплювався автор „Євгенія Онегіна“, під звуки народної білоруської пісні, граної на сопілці.

А скільки натхненних сторінок присвятив пісням Максим Горький, показуючи високий і прекрасний вплив пісні навіть на здичавілу і зачерствілу людську душу!

Прикладів органічного споріднення індивідуальності поета з народною поезією можна навести безліч, і одним з найяскравіших буде приклад Шевченка. Поет воістину народний, Шевченко все своє творче життя пройшов пліч-о-пліч з піснею, вона була його доброю порадицею і мудрою розважницею, вона окриляла його в „казармі нечистій“, вона провідною зорею сяяла йому в глухій миколаївській Росії. Сам прекрасний співак, Тарас Григорович не раз і не два чарував задушевним виконанням народних пісень найрізноманітніших слухачів — від професора історії Костомарова до випадково зустрінутого подорожнього. І луна пісні, що долітала здалека над вечірніми луками, не раз пробуджувала в ньому творчі струни. Я думаю, що тільки той добере ключ до таємниць Шевченкового віршування, хто глибоко розуміє і відчує кровний його зв'язок із народною мелодією. Інакше всі розмови про „силабічну систему“ тощо будуть тільки теоретичною балаканиною. Про це, до речі, слід думати перекладачам поезій Шевченка.

Для нас, радянських поетів — поетів вільного союзу вільних народів, де розцвіли як ніколи і ніде творчі сили широких трудящих мас, — особливо повчальна історія братання Шевченка з народною піснею. Але цікава вона буде і всім, хто любить слово, хто любить музику, хто любить свій народ.

Максим Рильський

Т А Р А С
Ш Е В Ч Е Н К О
І
НАРОДНА ПІСНЯ

... Ой, із журби та із жалю,
Щоб не бачить, як читають
Листи тії, погуляю,
Погуляю понад морем
Та розважу своє горе,
Та Україну згадаю,
Та пісеньку заспіваю.
Люди скажуть, люди зрадять,
А вона мене порадить,—
І порадить, і розважить,
І правдоньку мені скаже.

Т. Шевченко
(Кос-Арал, 1848 р.)»

В наш час великого піднесення інтересу до народної творчості, зокрема до народної пісні, великої актуальності набуває питання про зв'язок з народною піснею такого велетня української літератури, як Т. Шевченка. Час уже на весь зріст поставити питання про глибоке й широке дослідження вказаного зв'язку. В такому дослідженні повинен бути проаналізований кожен рядок творчості великого поета, бо вся вона наскрізь проіннята народністю, що виявилось і в змісті і в формі. Крім того, тут повинно бути показано не тільки те, як у Шевченка відбивалася народність, але й те, як він і сам вплинув на народну творчість, і що з його поезії злилося з народною, стало її надбанням.

У цій роботі я хочу зіставити факти, які повинні бути передумовою для ґрунтовного дослідження зв'язку творчості Шевченка з народною, хочу показати, що народна пісня відіграла велику роль не тільки в творчості Шевченка, але й в усьому його житті, показати якнайнаочніше ті народні пісенні матеріали, про які відомо, що їх знав і ними користувався великий поет.

Прогресивна інтелігенція з великою увагою й інтересом ставилася до народної пісні, розуміючи значення її, як джерела, що запліднює художню творчість. Російські письменники — геніальний Пушкін, Дельвіг, Язиков — записували і вивчали народні пісні. Тургенев дав натхненний художній образ виконавця народної пісні в своїх „Певцах“, О. Кольцов і Некрасов любили і використовували народну пісню, Гоголь, збираючи і записуючи народні пісні, дуже цинив їх. Своєрідний погляд на значення народної пісні висловлював великий російський композитор П. Чайковський, коли, не визнаючи в народній пісні художньо-закінченої форми, заявляв, що „народная песня для просвещенного музыканта — драгоценнейший, хотя грубый материал... Это — только семя, из которого художник может, при условиях таланта и знания, вырастить роскошное дерево“¹. Це думка великого художника, який виходив з інтересів своєї художньої практики,

використовуючи народну пісню, як зерно, для того, щоб створювати художні цінності незрівнянної краси і сили. Такий підхід до оцінки і використання народної пісні нічого спільного не має з ставленням до народної пісні з боку консервативної дворянсько-буржуазної інтелігенції, яка ставилась з висока до народної пісні, як до нібито грубого, нехудожнього, малокультурного витвору, допускаючи цю пісню, як певну „екзотику“, що може розважати представників „культури“.

Революційні демократи, зокрема М. О. Добролюбов, підходили до народної пісні з інших позицій. Добролюбов надавав народній пісні великого значення. Важливо підкреслити, що він не тільки закликав вивчати, записувати її, але вимагав, щоб фольклорист, крім запису „передав би і всю обстановку, при якій вдалося йому почути цю пісню“². Народність Добролюбов тісно зв'язував з фольклором, зокрема з народною піснею. Шевченко, на думку Добролюбова, був „поет цілком народний“.

„Шевченко близький до народної пісні, а відомо, що в пісні вилася вся минула доля, весь справжній характер України, пісня і дума становлять там народну святиню, краще надбання українського життя, в них горить любов до батьківщини, сяє слава минулих подвигів, в них дихає і чисте, ніжне почуття жіночої любові, особливо любові материнської; в них же виражається і те тривожне оглядання на життя, яке змушує козака, вільного від бою, „шукати своєї долі“. Все коло життєвих насутих інтересів охоплюється в пісні, зливається з нею, і без неї саме життя робиться неможливим“³.

Проблема народної пісні і взагалі питання селянської творчості завжди були в полі зору М. Добролюбова⁴.

Але найбільшого значення надавав фольклорові і зокрема народній пісні великий письменник робітничого класу М. Горький, ініціативі й енергії якого дуже багато зобов'язана радянська фольклористика. Він не раз палко виступав, як пропагандист і захисник народної пісні⁵. Горький вимагав від художників слова, щоб вони якнайближче підходили до джерел народної творчості, і сам був, як рідко хто з письменників, близький до неї.

„За казками, за піснями, — говорить він, — я відчував якусь казкову істоту, що творить усі казки і пісні. Вона ніби і не сильна, але розумна, зірка, смілива, вперта така, що все і всіх перемагає своєю впертістю“⁶.

Горький високо цинив художні особливості пісні — її мову, співучість, образність, мальовничість і виразність. Розкривши в листі до піонерів зміст народної творчості, великий письменник закінчував так: „І само собою розуміється, усна поезія трудового народу — того часу, коли поет і робітник сполучались в одній особі, — ця невмируща поезія, родоначальник книжної літератури, дуже допомогла мені ознайомитися з чарівною красою і багатством нашої мови“⁷.

На з'їзді письменників Горький казав: „Староруські, грузинські, українські пісні відзначаються нескінченною різноманітністю музичальності, і поетам нашим слід було б ознайомитись з такими збірниками пісень, як,

наприклад, „Великоросс“ Шейна, як збірники Драгоманова і Куліша та інші цього типу. Я певний, що таке знайомство було б джерелом натхнення для поетів і музикантів, і що трудовий народ дістав би чудові нові пісні — подарунок, давно заслужений ним“⁸.

* * *

З українських класиків І. Котляревський, Марко Вовчок, Ів. Нечуй-Левицький, Панас Мирний, Леся Українка, Ів. Франко, Мих. Коцюбинський і інші цікавилися українською народною піснею і вивчали її, — кожен по своєму. Але ніхто з них не був так глибоко, органічно зв'язаний з народною піснею, ніхто не цинив так високо художні якості її, як Тарас Шевченко.

Шевченко не тільки знав з практики свого життя українську народну пісню, не тільки любив її — він жив нею, виливав свої почуття і настрої у пісні. Він свідомо підходив до народної пісні, як збирач-фольклорист, свідомо використовував її саме в тому напрямі, який пізніше підкреслив М. Горький. Шевченко вмів користуватися народними піснями з величезною майстерністю. Вони найтісніше зв'язані з усією його творчістю — настільки тісно, що часто неможливо визначити, де кінчається народне, а де починається власне Шевченкове. Яскравим прикладом тут є помилка знавця і творчості Шевченка і народної пісні — Івана Франка, який включив було до свого видання „Кобзаря“ (Львів, 1908 р., т. I—II), як оригінальні твори Шевченка, народні пісні „Та голівонько моя бідна...“ (II. 341), „Ой, у саду, саду, ходила кокошка...“ і „Ой, на горі по тім боці...“ Останні дві пісні спочатку стояли між творами Шевченка (див. зміст т. II, стор. 234 і 235), а потім були перенесені в додаток (стор. 245).

Музична обдарованість і блискуча пам'ять Шевченка давали йому можливість надзвичайно швидко схоплювати і засвоювати народні пісні. За переказом П. Т. Шевченка і Бондаренка, Шевченко „дуже любив народні пісні, знав їх силу, без ліку і переймав з одного разу: аби де почув яку нову пісню, так і перейме її на голос і всю її знає“⁹.

Відомо, що „Комиссия для разбора древних актов“, організована в 1843 р., відразу ж запросила Шевченка на роботу. В серпні 1846 р. вона командувала його на Правобережну Україну. Поетові, крім зарисовок історичних пам'яток і краєвидів, доручалося записувати народні пісні, легенди „скільки можливо слово в слово“¹⁰, і це він робив з великою охотою. В його альбомах між зарисовками трапляються уривки пісень, а то й цілі пісні. Численні факти свідчать про те, що Шевченко часто і в інших випадках записував пісні. Наприклад, дід Микола Кириляка розповідав М. Біляшевському: „Як сестру заміж оддавали, то Шевченко був у нас і в хаті, просив, щоб пісні співали, з давніх пісень; ото співають, а він записує“¹¹.

У Тараса Григоровича були цілі зошити, списані текстами українських народних пісень. Навіть в 1850 р., під час обшуку в Оренбурзі, у нього було забрано два альбоми з віршами і піснями „на малороссийском языке“.

Під час допиту на запитання в письмовій формі „о сочиненных тобою на малороссийском языке стихов и песен“ (sic!) Шевченко в письмовій же формі відповів: „Стихи и песни на малороссийском наречии не моего сочинения, а записаны мною во время бытности моей в Киевской, Каменец-Подольской и Волынской губерниях, как песни народные, 1846 года, и по рассмотрении возвращены мне из III отделения собственной его величества канцелярии“¹².

Згадані альбоми зберігаються тепер в Інституті української літератури ім. Шевченка Академії наук УРСР. Крім них, там є ще два альбоми — всього чотири¹³. В альбомах між малюнками трапляються записи народних пісень. У своїй роботі я беру записи звідти. Заздалегідь попереджаю, що, не маючи наміру точно додержувати правопису шевченківських записів, які часто, як видно, робилися дуже спішно (збірки мають бути незабаром видані) і дбаючи лише про передачу самого тексту пісень, я буду все подавати за сучасним правописом і ставити свою пунктуацію. Правопис у Шевченка в збірнику 1843 р. здебільшого недодержаний; Шевченко користується „дашками“ над „о“ та „ѣ“, які означають „і“. Деякі тексти в альбомах Тараса Григоровича записані не рукою самого поета, але це для мене не має особливого значення, бо мені цікаво в даному разі знати, що саме потрапляло в збірки Шевченка. Поет сам міг просити когонебудь записувати в свій збірник ту або іншу пісню, як він це часто робив і з записами в своєму „Щоденнику“. Одне цілком ясно для нас: можна вважати, що всі ці пісні поет знав повністю.

В. Горленко, який писав про альбоми Шевченка, не мав у руках ще двох альбомів поета 1846 р. з числа названих вище чотирьох — з подорожі Тараса Григоровича 1846 р. з проф. Іванішевим на розкопи могил в околицях Фастова. Ці два альбоми, які містять біля двох десятків записів пісень, побували в руках московського професора М. І. Стороженка, він дещо з них подав, хоч і не без помилок, у невеличкій статті — „Дві записні книжки Шевченка“, вміщеній в альманасу „Нова рада“ (1908 р., стор. 32 — 35).

Ів. Рудченко, опрацьовуючи варіанти чумацьких пісень, зазначає в передмові до свого збірника, що він мав у своєму користуванні „рукописний збірник“ пісень Т. Шевченка, зібраних ним у колишньому Сквирському повіті на Київщині¹⁴. З цього збірника Рудченко вмістив у своєму виданні чотири пісні. Вважаю потрібним повністю навести і тексти цих пісень, розшифрувавши скорочення передруку, вжиті Рудченком за принципом П. Чубинського.

В багатьох випадках видно, що Шевченкові в тій чи іншій мірі було відомо дуже багато пісень, які він сам записав, любив співати, використовував або згадував у своїх творах. Але іноді важко виявити, наскільки саме був знайомий поет з певною піснею. Для нас цікаво знати, які пісні привернули увагу Шевченка, чим і в якій мірі. Тому варто, на мою думку, крім записів поета, насамперед звертатися до тих народних пісень, про які є певні дані гадати, що ними особливо цікавився або їх особливо

добре знав Шевченко. Після того вже підуть ті пісні, про які так або інакше згадується у висловлюваннях різних авторів, що писали про поета.

* * *

Які ж народні пісні любив Шевченко, чого він шукав у народній творчості?

Революційний демократ, представник українського покріпаченого селянства, Шевченко любив народну пісню, сповнену могутнього обурення і ненависті проти гнобительського ладу, сповнену палкого гніву і бажання помсти. Він шукав пісень з загостреним соціальним змістом, які відображають класову боротьбу.

Поета цікавили пісні про кріпаччину, про сільську і козацьку голоту, батрацько-бурлацькі, про ватажків селянського повстання, батрацько-чумацькі, побутові і т. п., особливо пісні про селянські повстання, гайдамаччину і Коліївщину, про Булавина, Разіна і Кармелюка. Саме в них Шевченко бачив правильне відображення народного минулого, відображення класової боротьби і ненависті до поміщицько-самодержавного ладу.

Гайдамацькі пісні були найбільш близькі й дорогі поетові. Ще в дитинстві він „порушував панський наказ, наспівуючи ледве чутним голосом гайдамацькі сумні пісні“¹⁵. Любов до цих пісень Шевченко проніс через усе своє життя. Так у записі „Щоденника“ від 11.VII 1857 р., він підкреслює, що гайдамацька пісня — його „любима“: „После ужина я долго гулял вокруг огорода. Мало-по-малу, освобождаясь от влияния самолюбия, привел наконец свой гордый дух в нормальное состояние и тихо запел гайдамацкую песню „Ой, поїжджає по Україні та козаченько Швачка...“ От этой любимой песни я незаметно перешел...“ і т. д.

У виданих в 1841 році „Гайдамаках“ Тарас Григорович широко використовує народну пісню, а епіграфом до XI розділу бере строфу з тієї ж пісні про Швачку (епіграф доданий у виданні 1860 р.):

Хвалилися гайдамаки,
На Умань ідучи:
„Будем драти, пане - брате,
З китайки онучі“.

Цікаво порівняти цей варіант з піснею із видання М. Лисенка кінця 60-х років (Збірник II, № 2, стор. 7):

Гей, хвалився та козак Швачка,
Під Білу Церкву ідучи:
„Гей, будем брати та китайку драти
Та в онучах топтати“.

Микиту Швачку, ватажка селянського повстанського загону, найнепримиреннішого ворога панства, Шевченко вірно зрозумів і правильно змалював у своїй поезії „Швачка“, де Швачка виступає, як і в народній пісні, мстителем гнобителям.

Цікавлячись гайдамацькими піснями, зокрема постаттю ватажка Івана Бондаренка, Шевченко подав у своїх альбомах 1843 і 1846 рр. три пісні про нього.

Навожу дві пісні про Бондаренка з альбома 1843 р.

I.

Хвалилася Україна, що в нас добре пити,
А не схотів Б(ондаренко) на Вкраїні жити,

(Тут у записі Шевченка іде непарний рядок, де розповідається, що Бондаренко поїхав до Бихова бити рандарів та шляхту).

Не багато він постояв на Бишевськом мості,
Да поїхав до Грузького до матері в гості.
А Кормінські козаки — Грузького палити,
А Шевченко із Левченком пошли боронити.
(А) Левченко на дзвоницю міх пороху тягне,
А Шевченко в правій руці ружжо заряджає.
Да як стрелив да гусарин, Шевченка не встрілив,
А Шевченко як стрелив, гусарина забив.
„Отамане, отамане, ти батьку наш,
Пусти ж мене в чисте поле конем погуляти
Да тих куцих препоганих з коней постинати!“
— „Сам не їду й вам не велю у поле гуляти
Да тих куцих препоганих з коней постинати!“

II.

В Макарові славном місті пророчисте свято,
Вже ж нашого Бондаренка у неволю взято.
Да повезли Бондаренка в Чорнобилі до міста,
Поставили Бондаренка да й у колодиска ¹⁶.
Поставили Бондаренка да й у чоловіка
Да послали Бондаренку соломи в голівки.
— „Не стелить мні, вражі сини, соломи в голівки,
Да постелить, вражі сини, подушки!“
Да повезли Бондаренка в поле до криниці:
„Ой, отдавай, вражий сине, янчарки й рушниці!“
Да вдарився Бондаренко об колоду боком,
Тоді сказав Бондаренко: „Се вже не знароком!“

Уривки з варіантів до шевченківських записів пісень про гайдамацького ватажка Бондаренка подають Гр. Шиманський ¹⁷ та Ів. Лобан ¹⁸.

I.

Ой, у місті Чорнобилі роковее свято,
Знаць, у місті Макарові Бондаренка взято...
Ой, і ви, козаки, славні гайдамаки,
Чом не вберегли пана свого отамана?... ¹⁷

II.

Не захотів Бондаренко на Україні жити,
Да приїхав до Бишова...
Не багато він постояв на Бишевськом мості,
Да приїхав до Грузької до матері в гості ¹⁸.

III.

Наїхали гусари Грузьку палити,
Бондаренко з Нечаєнком стали боронити :
Нечаєнко на дзвіницю міх пороху тягне,
Бондаренко в правій руці рушницю готує.
Ой, як стрелив Нечаєнко — коника підстрелив,
Ой, як стрелив Бондаренко — гусарина встрілив.
Ой, рушили гусари з Грузької тікати,
Бондаренко з Нечаєнком стали доганяти ¹⁹.

Ці два близькі варіанти (Шевченка і Лобана) відрізняються тільки правильним вживанням у Лобана назви „Бишева“ (містечко на Київщині) замість „Бихова“—у Шевченка (білоруське місто на Могилівщині), заміною „Левченка“ — „Нечаєнком“ (у Лобана) і „Кормінськими“ козаками, яких немає у Лобана. Цікаво, що Шевченко у „Швачці“ так само змішує „Бихів“ і „Бишів“ (як це бачимо в записаній ним пісні) і бере для поезії з пісні прізвисько Левченка.

„Кормінські“ козаки в запису поета — очевидно „Корнинські“ ²⁰.

Загін Бондаренка після вдалого початку боротьби був розбитий під Макаровим Щербиною. Бондаренко потрапив у полон і за наказом графа Браницького був четвертований в Чорнобилі.

Навожу ще один зроблений Шевченком запис пісні про Бондаренка з альбома 1846 року.

Ой, хвалився Бондаренко, що в нас добре пити...

Далі чотири рядки близькі до варіанту 1843 р., наведеного вище — рядки 2 — 4).

Ой, п'є, ой, п'є Бондаренко, ой, п'є та гуляє
Та до себе козаченьків охочих збирає.
Ой, дочувся пан Потоцький, що Бондар гуляє,
Та до себе пан Потоцький козаків ²¹ збирає.
„Ой, ходімо, козаченьки, ходім погуляти,
В славне місто до Бишева Бондаря слухати“.
Приїхали до Бишева да й стали питати:
А де ж то нам Бондаренка у місті шукати ?
Ой, приходить пан Потоцький да його шукає,
Поймав його малого хлопця да й хлопця питає :
„Ой, де ж то твій Бондаренко, ой, де спочиває ?“
— „Нема дома, десь на балі ще п'є да гуляє“.
— „Збирайтеся, козаченьки, ще хлопця питати —
Чи положився Бондаренко на постелі спати.
Ой, нум же ми, козаченьки, оружія брати —
Ой, спить, ой, спить Бондаренко на постелі в хаті“.
Ой, забрали орудю, вернулись до хати,
Ой, вже стали Бондаренка да стали в'язати *.
Ой, зв'язали Бондаренка, вивели на місто :
„Оце тобі, Бондаренко, за твое подійство !“
Ой, вивели Бондаренка на високу могилу :
„Тепер дивись, Бондаренко, на всю Україну !“

* У Шевченка похоче на „до стола“.

Ой, привели Бондаренка в Соснів місто до броду :
„Скидай, скидай, Бондаренко, лядське ружіо в воду !“
Ой, привели Бондаренка в Соснівку до криниці :
„Скидай, скидай, Бондаренку, лядські лядовниці !“
Ой, вивели Бондаренка да й стали стріляти,
А приїхав пан Браницький, не звелів стріляти,
Велів йому молодому головоньку зняти.
Ой, тепер же, моя мати, було научати,
Тепер будеш, моя мати, свій вік проклинати ! ²²

Знав Тарас Григорович і пісні про інших гайдамаків. Так, в альбомі 1846 р. в нього є запис пісні про Гнатка Голого „Ой, ще не світ, ой, ще не світ, ой, ще не світає, а вже Гнатко з Кравчиною коники сідлає...“ Кілька разів згадується у Шевченка про Саву Чалого (див. таблицю).

Цікавився поет і російським селянським повстанським рухом. Так, їдучи з заслання, на Волзі він розпитує про „прославленный бугор славного лыцаря Стеньки Разина, этого волжского барона и наконец пугала московского царя и персидского шаха“ (в своєму „Щоденнику“ Шевченко зве останніх „открытыми большими грабителями“). Він занотовує оповідання лоцмана про те, що Разін „не був розбійником“, а „збирав мито з кораблів і роздавав його неімушим людям“ (запис від 29.VIII 1857 р.).

З особливою приємністю поет занотовує в своєму „Щоденнику“ 12.VII 1857 р. початок старовинної російської народної пісні козаків-повстанців „Про Игнашу Степанова сына Булавина“ ²³. „Первый стих мне чрезвычайно нравится:

Возмутился наш батюшка
Славный тихий Дон
От верховьяца
Вплоть до устьяца“.

* * *

Хоч гайдамацькі повстання з кінця XVIII в. і припинилися, та класова боротьба знедоленого царизмом селянства проти своїх гнобителів тривала, набуваючи інших форм. Піднімаються нові селянські повстання, з'являються нові ватажки боротьби проти царського уряду і панів. Такий український народний герой Устим Кармелюк (1787—1835 рр.) ²⁴. Шевченко дуже високо цинив Кармелюка, називав його „славним лицарем“ і цікавився народними піснями про нього. Так, на передостанній сторінці „Щоденника“ поета (20.V 1858 р.) знаходимо семистрофний варіант пісні про Кармелюка, внесений туди рукою І. Лазаревського. Беру пісню звідти.

Повернувся я з Сибірі,
Та не маю долі, —
Хоть, здається, не в кайданах,
Та не маю волі.
Слідять мене злії люди
День, час і годину, —
Прийде туга до серденька,

Т. Г. Шевченко. Автоілюстрація до поеми „Сліпая“.
Олівець. 1845—47 р.р.

WESTERN BANKING COMPANY
1111 FIFTH AVENUE
SAN FRANCISCO, CALIF.
CORPORATION OF CALIFORNIA

То ледве не згину.
Комісари, ісправники
За мною ганяють;
Більше вони людей били,
Чим я грошей маю.
Зовуть мене розбойником,
Кажуть, що вбиваю, —
Я нікого не вбив іще,
Бо сам душу маю.
Возьму гроші в багатого,
Убогому даю, —
І так людей поділивши,
Сам гріха не маю.
Маю жінку, маю діток,
Однак їх не бачу:
Як згадаю про їх долю,
То гірко заплачу.
Треба мені в лісі жити,
Треба стеретися,
Хоть, здається, світ широкий,
Та нігде подіться.

Крім цієї пісні, в альбомі Шевченка 1846 р. є запис варіанту пісні про загибель Кармелюка.

Подаю його тут повністю.

Ой, Кармелюче, по світу ходиш,
Не одну дівчину ти з світу зводиш,
Не одну дівчину, не одну вдову
Та білолицю, ще й чорноброву.
— „Ой, ти, дівчино, ти, чорнявая,
Ой, десь ти мене причарувала,
Ой, десь ти мені принаду дала!“
— „Бодай ти знав так з сіней до хати,
А як я знаю, чим чарувати!
Єсть в мене чари — оченьки карі,
Єсть в мене трута — на городі рута“.
Пішов Кармелюк до куми в гості,
Покидав броню в лісі при мості.
— „Ой, кумцю, кумцю, посвоїмося,
Меду-горілочки да нап'ємося“.
— „Ой, рада, рада, ходім до саду,
Нарвемо грушок повен хвартушок,
Сядемо любо під яблунею,
Будемо пити мед з горілкою.
Будемо пити, будем співати,
Прийде чорнява, підем гуляти“.
— „Скажи, дівчино, як тебе звати,
Щоб я утрапив до тебе в хату“.
— „А мене звати Магдалиною,
А моя хата над долиною,
А моя хата в самій долині,
Прийди, Кармелюк, в одной годині.
А моя хата снопками шита,

Прийди, Кармелюк, хоч буду бита.
 Хоч буду бита, — знаю, за кого:
 Пристало серденько моє до твого*.
 — „Ой, сам я дався з світу згубити,
 Що я ісказав кулі святити.
 Сама ти дала до двору знати,
 Щоб мене вбити у твоїй хаті*.

(Записано від Петра Чуйкевича 3 октября 1846 р. 25)

Оскільки мелодія пісні цього сюжету і розміру складів (5+5+5+5) досі ще не була опублікована, подаю ноти і текст запису невідомого часу з архіву М. Лисенка:

Помірно. М.М. $\text{♩} = 48$.

Дов_го Кармелюк по сві_ту ходив. не однудівчину зро_зу_му зводив.
 Гей, гей - , гей! Гей гей - гей! зро_зу_му зводив.

Довго Кармелюк по світу ходив,
 Не одну дівчину з розуму зводив.
 Не одну дівчину, не одну вдову,
 Не одну панянку чорнобровую.
 — „Ти кума моя, ти душа моя,
 Ти скажи, кума, де хата твоя!*
 — „А моя хата над долиною,
 А зовуть мене Магдалиною.
 А моя хата картками вшита,
 Прийди, Кармелюк, хоч буду бита.
 Хоч буду бита, знаю, за кого:
 За Кармелюка, за молодого!*

В альбомі 1846 року (стор. 56) маємо ще наведений нижче уривок, записаний дуже нерозбірливо рукою Шевченка. Він стосується теж Кармелюка:

„Ой, поздоров боже царя (отця?)
 І царицю Катерину,
 А що нам дозволила, панове-молодці,
 Погуляти та годину в Сибір(у).

Пісня о Кармилюка* (Sic!)

З пісень про кріпаччину, які цікавили поета, знаходимо в його альбомі 1846 р. (58, інв. № 309) його ж власною рукою записані початкові рядки двох народних пісень:

Ой, за пана Браницького орали волами,
 А за пані Браницької стали коровами.
 А за пана Браницького (робили аж пухли?),
 А за пані Браницької гуральні потухли...²⁶

Ой, хоч маю, пане-брате,
Грошима платити,
А не буду у неділю
Панщини робити... 27

У своєму „Щоденнику“ від 22.I 1858 р. Шевченко занотовує, що Я. Лазаревський „рассказал о многих свежих гадостях в моем родном краю... И про своего соседа и родственника Н. Д. Белозерского. Этот филантроп-помещик так оголил своих крестьян, что они сложили про него песню, которая кончается так:

А в нашого Білозера
Сивая кобила.
Бодай же його побила
Лихая година!
А в нашого Білозера
Червоня хустка.
Ой, не одна в селі хата
Осталася пустка!

Наивное, невинное мщение“.

Так оцінював Шевченко цю пісню. Та й не могло бути інакше у поета, який закликав селян „добре вигострить сокиру“ на панів („Я не нездужаю“, 1858 р.) і жалкував, що в сутичці з поміщиком Демідовим „кроткие мужички вместо того, чтобы просто повесить своего грабителя, пришли к губернатору просить управы“ (запис у „Щоденнику“ від 7.XI 1857 р.).

Мотиви селянської розправи з своїми гнобителями, широко відбиті в творчості поета („Варнак“, „Москалева криниця“ та інші), захоплювали Шевченка і в народній пісні. Так, у своєму „Щоденнику“ від 28.VII 1857 р. Шевченко записує, як він після гостювання у Мостовського брів уночі до своєї верби на комендантському городі, співаючи „Та нема в світі...“ і тут його зустрів дід Андрій Обеременко (огородник від „подвижної команди“ і земляк Шевченка, який намагався всіляко полегшувати невеселе життя поета на засланні). Він запитав Тараса Григоровича: „Де це вас носить до такої доби?“ — „У гостях,— кажу,— був“. — „Та я бачу, що в гостях, бо добрі люди тільки йдучи з гостей співають“.

Я, как будто бы не слыша его слов, запел:

Іде багач, іде дукач,
П'ян шатається,
Над бідною голотою
Насміхається.

— „Та годі вже вам!“ — перебиваєт мене ласково Андрій.— „Ідїть лучче та покладїться спати!“ А я продолжаю:

Один веде за чуприну,
Другий стила б'є:
„Не йди туди, превражий сину,
Де голота п'є“.

Андрій осторожно взяв мене под руку, привел к вербе, разостлал свою шинель, нарвал и положил под голову бурьяну, положил меня, перекрестил и ушел. Мне не приходилось разочаровывать старика в его богоугодном подвиге, и тем более являть перед ним свои лицедейские качества. Я от души молча поблагодарил его и, недолго поворочавшись, заснул“.

У цьому зворушливому епізоді відбилася близькість нещасного затурканого старого солдата, у якого найкращі роки його життя відібрала жорстока царська казарма, — до великого захисника трудящого експлуатованого люду — Шевченка. Одночасно тут яскраво виявляються соціальні симпатії поета, підкреслюється, які саме мотиви народних пісень особливо захоплювали його.

Серед інших пісень, які правдиво змальовували сучасну Шевченкові дійсність, одні з найголовніших місць займають батрацько-бурлацькі, батрацько-чумацькі народні пісні.

Життя бурлака, батрака — одна з найулюбленіших тем творчості Шевченка. Так, до найулюбленіших ним пісень належала бурлацько-батрацька пісня „Та нема в світі гірш нікому...“ В своєму „Щоденнику“ від 28.VII 1857 р. Шевченко розповідає, як він, ідучи „додому“ (на город, до своєї верби), „нарушил глубокую тишину очаровательной ночи песнею —

Та нема в світі гірш нікому,
Як сіромі молодому...“

Цю пісню поет співав дуже часто. Чужбинський, згадуючи про свою зустріч з Тарасом Григоровичем у 1843 році, пише: „Донесся звучный его (Шевченка) голос, напевавший любимую тогда им пісню „Та нема в світі гірш нікому, як сіромі молодому...“²⁸

Захоплювався нею Шевченко і пізніше. Вона зливалась у його думках з незабутніми спогадами. Так, у листі з заслання до Козачковського (від 16.VII 1852 р.), згадуючи своє перебування у Козачковського (в Переяславі), поет писав: „Живу, можно сказать, одними воспоминаниями... Помните ли нашу с вами прогулку в Монастырище, на гору? Вспомните тот чудный вечер, ту широкую панораму и посредине ее длинную, широкую фиолетовую ленту, а за лентой фиолетовой, как из золота кованный Переяславский собор? Какая то чудно торжественная тишина... Помните, мы долго не могли промолвить слова, — пока, наконец, белое, едва заметное пятнышко не запело: „Та яром, яром за товаром...“ Чудный вечер! Чудный край! И песни дивные!“

Цей образ, зв'язаний з батрацькою піснею, не давав спокою художній уяві Шевченка, і він через три роки використав його в своєму оповіданні „Близнецы“ (1855 р.), не порвавши зв'язку, який утворився в нього між піснею і картиною природи.

„Долго смотрел он (Степан Мартынович) на монастырь и его чудные окрестности; потом... очутился на убитой колесами неширокой дороге, вьющейся по зеленому лугу между старыми вербами и ведущей тоже к монастырю. Пройдя шагов несколько, он увидел сквозь темные ветки

осоко́ра тихий, блестя́щий за́лив Ворсклы. Доро́жка, обогнувши за́лив, ви́лась под го́ру и те́рялась в зе́лени. Во́круг него́ было́ так тихо, так тихо, что ге́рої мой на́чина́л потрухива́ть. Вд́руг сре́ди ме́ртвої ти́шини ра́з-да́вся зву́чний жи́вої го́лос, и зву́ки его́, по́лные, мя́гкие, ка́к бы рассти́-ла́лись по ши́роко́му за́ливу. Сте́пан Ма́ртынович о́стано́вился в изумле́нии, а не́види́мый че́ловек не пе́реставал пе́ть. Сте́пан Ма́ртынович проше́л е́ще не́ско́лько ша́гов, и у́же мо́жно бы́ло расслы́шать сло́ва во́лшебной пе́сни :

Та яром, яром
За товаром,
Манівцями
За вівцями.

Вслу́шива́ясь в пе́сню, он не́заме́тно обогну́л за́лив и, обо́йдя гру́пу ста́рых ве́рб, о́чути́вся пе́ред бе́лою ха́тою, по́лускрито́ю ве́рбами. На одній из ве́рб бы́ла при́бита до́щечка, а на до́щечке на́мальова́но бе́лою кра́скою пля́шка й ча́рка; под то́ю же ве́рбою ле́жал в те́ни че́ловек и про́должа́л пе́ть :

Та до порога головами,
Вставай рано за волами!"²⁹.

Пе́сня „Та не́ма гірш в сві́ті ні́кому...“ на́лежить і з бо́ку ме́лоді́йного, і з бо́ку те́кстового до найкращи́х зразкі́в украї́нської ба́трацької та й вза́галі наро́дної пі́сні.

Для по́внішого уя́влення про не́ї подаю́ ма́ло ві́домий, але чу́довий ва́ріант ме́лоді́ї за́пису П. Сока́льського і те́кст з По́лтавщини³⁰.

Поволі М.М. $\text{♩} = 64$.

Та не_ма гірш в сві_ті ні_ко_му, як бур_ла_ці
мо_ло_до_му ге́й_ як бур_ла_ці мо_ло_до_му!

Та не́ма гірш в сві́ті ні́кому,
Як бу́рлаці мо́лодо́му. (2).
Що бу́рлак ро́бить, за́робляе,
А́ж пі́т о́чі за́ливае, (2)
Що бу́рлак ро́бить — за́робляе,
А ха́зяїн його́ лае, (2)
Що ха́зяїн його́ лае,
А ха́зья́йка до́рікае: (2)
„Де ти, бу́рлак, во́лочився,
За́бродився, за́росився?“ (2)
— „Яром, яром за́ товаром,
А лу́гами за́ вола́ми“. (2)
При́шов бу́рлак та до ха́ти:
— „Да́й, ха́зья́йко, ве́черяти!“ (2)

— „Я ж сьогодні не топила,
 Не топила, не варила. (2)
 Лягай, бурлак, і так спати, —
 Нема чого вечеряти“. (2)
 Ой, ще ж бурлак не послався,
 А хазяїн вже й проспався: (2)
 „Да вставай, бурлак, годі спати,
 Пора воли у степ гнати!“ (2)
 Да встав бурлак, зашатався,
 Чортма чобіт,— не взувався, (2).
 Чортма й свити,— не вдягався,
 За товаром поспішався. (2)
 Яром, яром за товаром,
 А лугами за волами, (2)
 Що лугами за волами,—
 Горе жити з ворогами! (2)

У Шевченка його ніжна любов до прекрасної пісні свого поневоленого народу тісно зв'язується з обуренням проти гнобителів і з палким співчуттям до знедоленого брата, переплітається з образами друзів-сучасників. Так, у „Щоденнику“ від 8.VII 1857 р. він згадує рядового українця з Херсонщини — Скобелева, засудженого після двох тисяч шпіцрутнів на заслання до Омська за те, що відповів поручикові ударом по обличчю після того, як той ударив Скобелева.

„Этот рядовой Скобелев,— пише Шевченко,— несмотря на свое прозвание, был мой земляк и в особенности мне памятен по малороссийским песням, которые он пел своим молодым мягким тенором удивительно просто и прекрасно. С особенным же выражением он пел песню

Тече річка невеличка
 З вишневого саду.

Я забывал, что я в казармах слушаю эту очаровательную песню. Она меня переносила на берега Днепра, на волю, на мою милую родину. И я никогда не забуду этого смуглого полунагого бедняка, штопающего свою рубаху и уносившего меня своим безыскусственным пением так далеко из душной казармы... Бедный Скобелев! Родился ты и вырос в невольничестве... Ты честно, благородно возвратил пощечину благородному вору-грабителю, и за это честное дело прошел ты сквозь строй и понес тяжелые кандалы на берега пустынного Иртыша и Оми. Встретишь ли в своей новой неволе такого внимательного и благородного слушателя-товарища твоих заунывных сладких песен, как я был? Встретишь и не одного такого же, как и ты, невольника-сирому, земляка Варнака заклеяменного, который прольет слезу благодарности на твои тяжелые кайданы за отрадные сердцу милые родные звуки. Бедный, несчастный Скобелев!“

Крім згаданих бурлацьких пісень, слід ще відзначити дві любимі пісні Шевченка: „Та забіліли сніги...“ і „У полі могила з вітром говорила...“

У своїх спогадах Ф. М. Лазаревський, згадуючи про перебування Шевченка в Оренбурзі (1847 рік, 9—18 червня), писав: „Шевченко прочел

наизусть свою поему „Кавказ“, „Сон“ и др., пропел несколько любимых своих песен — неизменную „Зіроньку“, „Тяжко-важко в світі жити...“, но с особенным чувством была исполнена им песня

Забілили сніги,
Заболіло тіло
Ще й головонька,
Ніхто не заплаче
По білому тілу,
По бурлацькому...

Мы все пели... Были минуты, когда слезы сами собой катились из глаз, а гость наш просто рыдал³¹.

В своем „Щоденнику“ від 19.VII 1857 р. поет записав, що в сні, який йому приснився, він приєднав свій голос до голосів „каких то земляков, играющих и поющих малороссийские песни...“ Вони співали бурлацьку пісню „У степу могила з вітром говорила...“

У „Щоденнику“ ж від 13.VIII 1857 р. Тарас Григорович занотує: „Во весь день и вечер я все пел —

У степу могила з вітром говорила:
Повій, вітре буйнесенький, щоб я не чорніла“³².

Пісня „Та забілили сніги...“ зустрічається ще раз у Шевченка в „Щоденнику“, де її записав 13.V 1858 р. поетові Д. С. Каменецький, — видавець збірки „Українські пісні з голосами“ (1861 р.), куди внесена і ця пісня (№ 5). Шевченко тут не згадав про те, як вона співалася в 1847 р. в Оренбурзі, і тільки відзначив: „Первая песня, которую я знаю без рифмы“.

Щодо наведеного вище спогаду Ф. Лазаревського про те, що Шевченко співав „Тяжко-важко в світі жити...“, то такої народної пісні ми не знаємо Тут могло бути одно з двох: або Шевченко тільки читав свою „Думку“ (1840 р.), яка починається цими словами, або він співав її ж. Останнє більш можливо, бо М. Білозерський свідчить, що „з віршів Шевченка, покладених на голос, найулюбленіші в Борзенському повіті в 1850—60 рр. були такі: 1) „Нащо мені чорні брови, нащо карі очі...“ 2) „Тяжко-важко в світі жити сироті без роду...“³³

Я маю відомості, що останню пісню співали в Золотоноші, а також у с. Чопілки, колишнього Переяславського повіту на Полтавщині у 80-х роках „на той самий голос, що співав його Шевченко“. Подаю тут цю мелодію, записану мною від Г. І. Романовської:

Повільно. $\text{♩} = 52 \text{ М.М.}$

Тяж-ко, важ-ко в сві-ті жи-ти си-ро-ті без ро-ду.

не-ма ку-ди при-хи-ли-тись, хоч змо-сту та вво-ду!

Це, мабуть, справді мелодія від Шевченка, бо про це маємо й іншу вказівку. Артистка Ленінградського Народного Дому Д. І. Гамалій розповідала мені, що її батько, Ів. Ів. Шевченко, колишній кріпак поміщика Бабарики з с. Березова Лука на Миргородщині, перейняв цю мелодію від Т. Г. Шевченка. Ів. Ів. народився десь біля 1829 р., здобув змалку волю, був довіреною особою у Бабарики і возив йому з Березової Луки до Петербурга валки з харчами. До Бабарики заходив Гоголь та інші відомі люди, бував у нього і Шевченко. Власне, казав Ів. Ів., Шевченко відвідував не пана, а його дворових кріпаків. І от він навчив Ів. Ів-ча пісні „Пливе човник без весельця...“, про яку Ів. Ів. був такої думки, що — це власний твір Шевченка. Мелодія її майже зовсім тотожня з наведеною вище і звучить так:

Повільно. ♩ = 62 М.М.

Пли - ве чов - ник без ве - сель - ця, к бе - реж - ку звер - та - є,
ні - хто чов - ни - ком не пра - ве: віт - ром при - би - ва - є.

Подаю й слова пісні, які вивчила від батька Д. І. Гамалій :

Пливе човник без весельця, к бережку звертає,
Ніхто човником не праве: вітром прибиває.
І я в світі, як той човник, де пристать, не знаю.
Де б хотілось, там не можна, бо щастя не маю.
Човнику тому байдуже, чи хвиля, чи тихо:
Він — дерево, він не знає, що є в світі лихо.
А я бачу і все знаю, та світом нужуся,
Як піду я світ-за-очі, то вже й не вернуся.
Не будуть мене ховати, де лежить мій батько,
Де лежить мій брат і сестри, де лежить мій дядько.
Не буде йти за труною старесенька мати,
Не знатиме, де син помер, не буде й плакати.
І волосся вітер буйний рознесе по полю.
Чи ж душа і на тім світі піде у неволю?

Це, як бачимо, текст вірша „Човник“ В. Забіли, приятеля Шевченка³⁴, але Тарас Григорович майстерно скоротив розтягнену поезію Забіли, яка передавала думки й почуття, дуже близькі самому Шевченкові (у варіанті, який співав Шевченко, 14 рядків замість 32 Забілиних).

Мелодія Шевченка — цілком у стилі бататьох українських пісень першої половини ХІХ в. Це — типовий зразок пісні часів освоєння мажор-мінору. Подібний інтонаційний тип часто трапляється в пісенно-музичному побуті кінця ХVІІІ в. і початку ХІХ в. як у столичних центрах (Петербург, Москва), так і на Україні. Своім характером мелодія дуже нагадує ту, яку зустрічаємо в музиці М. Глінки до Забілиного ж вірша „Гуде вітер вельми в полі...“ Для цього типу характерний перехід мажору в паралельний мінор.

Т. Г. Шевченко. Автоілюстрація до поеми „Невольник“.
Сепія. 1843 р.

1907
JAN 10 1907
RECEIVED
CAPITOLINA

Значне місце в творчості і в репертуарі Шевченка займають пісні про рекрутчину. Шевченко на своїй власній шиї відчув ярмо царської солдатчини. Але й десятирічна солдатчина не зламала революціонера Шевченка. „Караюсь, мучуся... але не каюсь“, — писав він.

У своїх творах він завжди з незмінним обуренням і ненавистю виступає проти рекрутчини. З особливою яскравістю він змальовує це соціальне лихо царської Росії в таких творах, як дві редакції „Москалевої криниці“ (1847 і 1857 рр.), „Рано-вранці новобранці...“ (1847 р. в казематі) та „Сова“ (1844 р.). З них видно, що Шевченко дуже добре знав рекрутські народні пісні, бо він весь час користувався їх образами і висловлюваннями. Особливо цікаво порівняти, наприклад, місця з „Сови“ і з народної пісні про збори удовиноного сина в рекрути:

У неділю уночі
Збиралися багачі —
Стали раду радити,
Кого в некрути здати:
„Багатого не дати —
Буде землю пахати,
А у вдови син один,
То той піде під аршин;
Як віддамо сироту,
Позбудемось клопоту“¹⁵.

(Народна пісня)

Ой, привезли до прийому
Чуприни голити,
Усі дрібні усе малі —
Все багатих діти:
Той каліка-недоріка,
Той не вмів стати,
Той горбатий, той багатий,
Тих чотири в хаті.
Усі не в лад, усіх назад, —
В усіх доля — мати.
А у вдови один син,
Та й той якраз під аршин.

(„Сова“)

Навожу дві рекрутські пісні із записів самого поета. Перша — про те, як ловлять у рекрути сірому-чумака:

Зажурився бідний сірома —
Отець-ненька помирає,
Та побила лихая година,
Та побила й не одна.
„Ой, запряжу я воли
У всі чотири вози,
Піду на Дін риби брать*.
За ним соцький, ще й отаман
Хотять у некрути взять.
Ой, летіло три голубоньки,
А летячи ще й гудуть:
Пораділи вражі воріженьки,
Що сірому ведуть.
Розливайся ти, сухий Лимане,
Кругом вода обтекла:
Гей, не радійте, вражі воріженьки, —
Вже сірома й утекла.
Ой, утекла бідна сірома
Та все одно думала:
„Як піду я у чужу країну —
Коновоем приженуть“;

Як вернуся я, козак, додому,
То в солдати оддадуть.
Якби мені отець, рідна ненька,
То б порадили мене ;
Якби мені ще й вірна дружина,
Щоб розважила мене ! * 36

(Сквира і Жаботин)

Другу рекрутську пісню запису Шевченка беру з його альбома 1843 р.
(записано рукою поета):

Да все луги, все береги, ніде води напиться —
Все чужина, роду нема — ні до кого прихилиться.
Да заїду ж я на горочку, да гляну я в долиночку:
Ой, там козак коня пасе, все кволить на голівочку.
„Ходи к мені, дівча мое, ох, мій невінчаний друже!
Зв'яжи мені головочку, нехай вона не болить дуже.
Ох, у степу круті гори, ой, не дойти, не докинути,
Проси серце за мене бога, щоб у війську не загинути!“
— „Нехай гинуть, нехай гинуть все старі, бородаті,
Ви вертайтесь, козаченьки молодії, нежонаті!“
Да брязнули ключі двічі повз мої ворота йдучи,
Виплакала дівка очі, козаченька виглядаючи.
Ой, летіло дві галочки, а третя да попереду,
Виходила кумпанія з сего села да й у середу.
„Чом ти мене, моя мати, рано не будила,
Ой, як тая кумпанія з села виїздила?“
— „Тим я тебе, моя доню, рано не будила,
Що твій милий попереду, щоб ти за ним не тужила“.
— „Ой, ти кажеш, моя мати, що я не журюся,
Ой, як вийду за ворота, од вітру валяюся“.
Чи всі тії сади цвітуть і проч.³⁷

*(Підписано : „1843 іюня 13 вночі на плиту
на Дніпрі, против Межигорського монастиря“)*

Далі наводимо чумацько-батрацькі пісні, записані Тарасом Григоровичем. Спочатку навожу три чумацькі пісні з тількищо цитованого збірника Рудченка.

I.

А в городі в Самарі
Пили чумаки, гуляли,
Пили ж вони, гуляли,
На худобу впували.
Ой, там паша й вода,
Ще й шинкарочка молода.
„Шинкарочка молода,
Повір меду й вина!
Давай меду на віру,
Пиши гроші на стіну!“
Шинкарочко молода
На сто рублів надала,
На сто рублів надала,
А на тисячу списала,
Да й худобу забрала.

А між ними був парень —
Щира душа, правдива :
Ой, він ні пив ні гуляв,—
Собі добрий розум мав :
„Ой, нуте, братця, гадайте
Та по два рублі складайте,
А по третьому приложим
Та й худобу заберем!“³⁸

(Сквирський повіт)

II.

Ой, сидить пугач та на могилонці,
А як „Пугу!“, так „Пугу!“
Собирайтеся, вражі чумаченьки,
А зарані до лугу !
Ой, котрі та й поспішали,—
В лузі зимували,
А котрі пили та гуляли, —
То ті в степу пропадали.
Ой, як же ми та чумакували,
То нас пани не знали, —
Та волики сірі-половії
Та докупи парували,
А возики новенькі робили
Та круги малювали³⁹.

(Сквирський повіт)

Чи ж⁴⁰ я тобі не казала,
Моє серденьтко⁴¹:
„Не їдь, не їдь у дорогу,
Нехай їде батько !
Батько старий, батько старий,
На світі нажився,
А ти, хлопець молоденький, —
Та ще й не женився!“⁴²

(Сквирський повіт)

Взагалі треба підкреслити, що відгуки на чумацькі пісні у Шевченка дуже часті. Він дуже любив чумацьку пісню, прекрасно знав чумацько-батьрацьке життя.

Ще хлопцем Шевченкові довелося зустрічатися з чумаками — як тоді, коли він ходив „шукати стовпів, що підпирають небо“, так і під час чумакування батька. Поета в чумацьких піснях особливо захоплював образ чумака-бідняка, безталанного експлуатованого батрака, „молодую силу“ якого „багаті купили“ („Хустина“, 1844 р.). Цей образ Шевченко намагався яскраво відбити в своїх творах, знаходячи його чи то в пісні чумака-рекрута („Зажурився бідний сірома...“ — з наведених раніше записів Шевченка на Сквирщині), чи то в одній з найулюбленіших його пісень — „Гей, хто лиха не знає...“ Із спогадів відомо, що Шевченко, про-

живаючи в селі Мар'їнському (Шимкові) під Миргородом у Лук'яновича, дуже любив гуляти з „простими людьми“, дивитися, як вони танцювали, і слухати, як співали. Особливо він любив чумацьку пісню

Гей, хто лиха не знає,
Да нехай мене питає...

і майже завжди пропонував співати і повторювати її⁴⁵. Любов Шевченка до цієї пісні підтверджується тим фактом, що в своєму оповіданні „Наймичка“ він вклав в уста Якимові три строфи з неї:

Та виріс я в наймилах в неволі,
Та не було долі ніколи,
Та гей!..
Ой, виріс я в наймилах в дорозі,
При чужому возі в дорозі
Та гей!..
Та чужії вози мажучи,
Та чужії воли пасучи,
Та гей!..

Навожу тут мелодію і повний текст варіанту цієї пісні із збірки „Українські пісні“ Д. Каменецького, Спб., 1861 р. (№ 4). Див. ще варіант з Гадяча, в запису 60-х років С. Л. Метлинського (І. Рудченко, стор. III). Мелодію трохи змінено за співом народного артиста СРСР П. К. Саксаганського (перейняв від батька з Херсонщини). Рядки 7—8 додано від Саксаганського ж.

Дуже поволі, широко М.М. *ten.* *ten.*

Гей! Гей! Гей! Та хто лиха не знає,
та не хай мене питає, та гей!

The image shows two staves of musical notation in G major, 2/4 time. The first staff contains the melody for the first line of the song, with lyrics 'Гей! Гей! Гей! Та хто лиха не знає,'. The second staff contains the melody for the second line, with lyrics 'та не хай мене питає, та гей!'. Above the first staff, there are performance instructions: 'Дуже поволі, широко М.М.' and two 'ten.' markings. The melody is simple and folk-like, consisting of eighth and quarter notes.

Гей, гей, гей! Та хто лиха не знає,
Та нехай мене питає,
Та гей!
Гей, гей, гей! Та виріс я в наймах, в неволі,
Та не знав я долі ніколи,
Та гей!
Гей, гей, гей! Та по дорогах ходячи,
Та чужії воли пасучи,
Та гей!
Гей, гей, гей! Та чужії воли пасучи,
Та чужії мажі мажучи,
Та гей!
Гей, гей, гей! Та чужії воли недужі,
Та вивезіть мажу з калюжі,
Та гей!
Гей, гей, гей! Та поставте мажу на сусі,
Коло шинкарочки Настусі,
Та гей!

Гей, гей, гей! Ой, шинкарочко Настусю,
 Давай вина-меду, нап'юся,
 Та гей!
 Гей, гей, гей! Давай вина-меду, нап'юся
 Та у жупан синій вберуся,
 Та гей!
 Гей, гей, гей! Ой, дивуйтесь, вороги,
 Що в сироти жупан дорогий,
 Та гей!
 Гей, гей, гей! Ой, залищайтесь, дівчата,
 Що сирота-чумак багатий!
 Та гей!

Це одна з найхарактерніших і змістом і чудовою формою чумацьких пісень. Зміст її прекрасно змальовує тяжкий душевний біль безталанного батрака, його нездійсненні мрії про краще життя і в той же час гірку іронію над цими мріями і над людьми. Характерна ї мелодія з заспівом і приспівом „гей“ і своїм „плазуючим“ складом, де друга половина строфи повторюється при виконанні в першій половині дальшої строфи, і всім своїм повільним темпом, що змальовує важкий хід чумацької валки.

Дуже любив Шевченко ще пісню про смерть чумака в дорозі—„Ой, сидить пугач в степу на могилі...“, варіант якої в його запису був уже наведений вище. І самий образ „пугача на могилі“ поет використав у своїй „Хустині“ (1844 р.):

Ой, застогнав сивий пугач
 В степу на могилі;
 Зажурились чумаченьки,
 Тяжко зажурились...

Пісню з образом пугача згадав він також у „Катерині“ (1838):

Ідуть шляхом чумаченьки,
 „Пугача“ співають...

З цією пісню зв'язане оповідання А. Чужбинського про те, як, гостюючи на різдво 1845 року у Закревського у В'юнищах, Шевченко поїхав з жінками з сім'ї Закревського, Закревським і Чужбинським до родичів Закревських, і по дорозі застала їх хуртовина. Шляхи відразу замело, і подорожні заблудили. Підбадьорюючи жінок, Шевченко виліз з саней і пішов попереду, співаючи „Ой, не шуми, луже...“, а всі підтягували за ним. Коли ж метелиця посилилась, коні пристали, сані загрузли, і жінки перелякались. Спільними силами витягли сани, і Шевченко повів далі, співаючи:

Ой, которі поспішали,
 Ті у Січі зимували,
 А которі zostавали,
 У степу пропадали.⁴⁵

Але за хуртовиною не було видно ніякого людського житла. Відчай напав на жінок. Немало зусиль приклав Тарас Григорович, щоб їх заспокоїти. Він почав імпровізувати на „Братцы, в мятель...“ (з „Івана

Сусаніна“ Глінки). Нарешті побачили вогник, поїхали на нього і прибилися до заїзду на Київському шляху ⁴⁶.

Уміщую тут варіант пісні, про яку йде мова. Слова і мелодія перейняті О. Г. Ревуцьким, співаком італійської опери в Петербурзі, від Шевченка після повернення його з заслання. На першому вечорі, присвяченому пам'яті Шевченка 27.IV 1861 року в Петербурзі, О. Г. Ревуцький співав також дві пісні, які любив слухати Шевченко: „Ой, не шуми, луже...“ і „Ой, ходив чумак молоденький сім рік по Дону...“ („Основа“, 1861. VI. 143).

Поволі, широко. М.М. приблизно $\text{♩} = 44$

Ой, сидить пугач в степу на могилі
та все „Пугу!“ та й „Пугу!“
Гей, поспішайте, вражі чумаченьки,
зимувати на Лугу!

Варіант
вражі чумаченьки, зимувати на Лугу!

Ой, сидить пугач в степу на могилі
Та все „Пугу!“ та й „Пугу!“.
Гей, поспішайте, вражі чумаченьки,
Зимувати на Лугу
Ой, которії та й поспішали,
То ті в Лузі зимували,
Гей, которії пили та гуляли,
То ті в степу пропадали.
Ой, сидить пугач в степу на могилі
Та й на вітер надувся,
Гей, лежить чумак на середнім возі
Та вже й лиха здобувся.
Ой, як би ж я знав, що тут мені помирати,
Свому б роду вклонився,
Гей, вийшов би я на той битий шляшок,
Слізеньками облився!
Ой, ви, чумаченьки, ой, ви, молоденькі,
Та все хлопці ви вгожі,

Гей, побудуйте мені молодому
Домовину з рогожі!
Як буде котрий, милее браття,—
Та й у нашій сторононьці,
Гей, поклоніться старим отцю-неньці,
Та ще й тій дівчиноньці!⁴⁷

В оповіданні „Близнець“ Шевченко вклав в уста п'яниці чумацький варіант пісні „Ой, ішов чумацький з Дону...“, навівши їй рядки:

Ой, доле моя доле,
Чом ти не така,
Як доля чужая?⁴⁸

Ця строфа пісні, видно, особливо подобалася Шевченкові, бо і в листі до С. С. Артемовського від 15.VII 1853 р. він висловлювався так: „... І сталося одне — ходити отут, по степу, довго ще ходить да мурликать:

Доле, моя доле, чом ти не така,
Як інша чужая?“

Про це ж місце пісні маємо коротке, але дуже цікаве висловлювання М. О. Добролюбова, який, вітаючи вихід у світ збірника „Южно-русские песни“ (К., 1857) так само, як і Шевченко, високо оцінює її текст. М. Добролюбов писав: „Багато з малоросійських пісень своєю сумною красою, тонкістю і ніжністю сердечних почуттів, які в них виражаються, а нерідко й оригінальною сміливістю думки, справляють сильне враження і на великороса. Як зразок останнього, не можемо не вписати тут таких віршів:

Доле ж моя, доле! Чом ти не така,
Ой, чом не така, як доля чужая?
Що люди не роблять та в жупанах ходять,
А я роблю, дбаю і свити не маю;
Що люди гуляють і розкоші мають,
А я роблю, дбаю, нічого не маю“⁴⁹.

Наведені у Добролюбова рядки пісні Шевченко використав у вже згадуваній поезії:

Доле, моя доле!
Чом ти не така,
Як інша чужая?
і т. д.

Шевченко так засвоїв стиль і образи чумацької пісні, що сам міг складати пісні, цілком подібні до народних чумацьких, повною рукою черпаючи з них і сам разом з тим вливаючись у могутнє річище народної творчості. Одним з найкращих таких зразків щодо цього є його пісня „Ой, не п'ються пива-меди...“ (Кос-Арал, 1848). В статті Ів. Пільгука наведено багато цікавих паралелей між чумацькою піснею і творчістю Шевченка⁵⁰, але їх можна ще більше навести, бо вони можливі у Шевченка майже на кожному кроці.

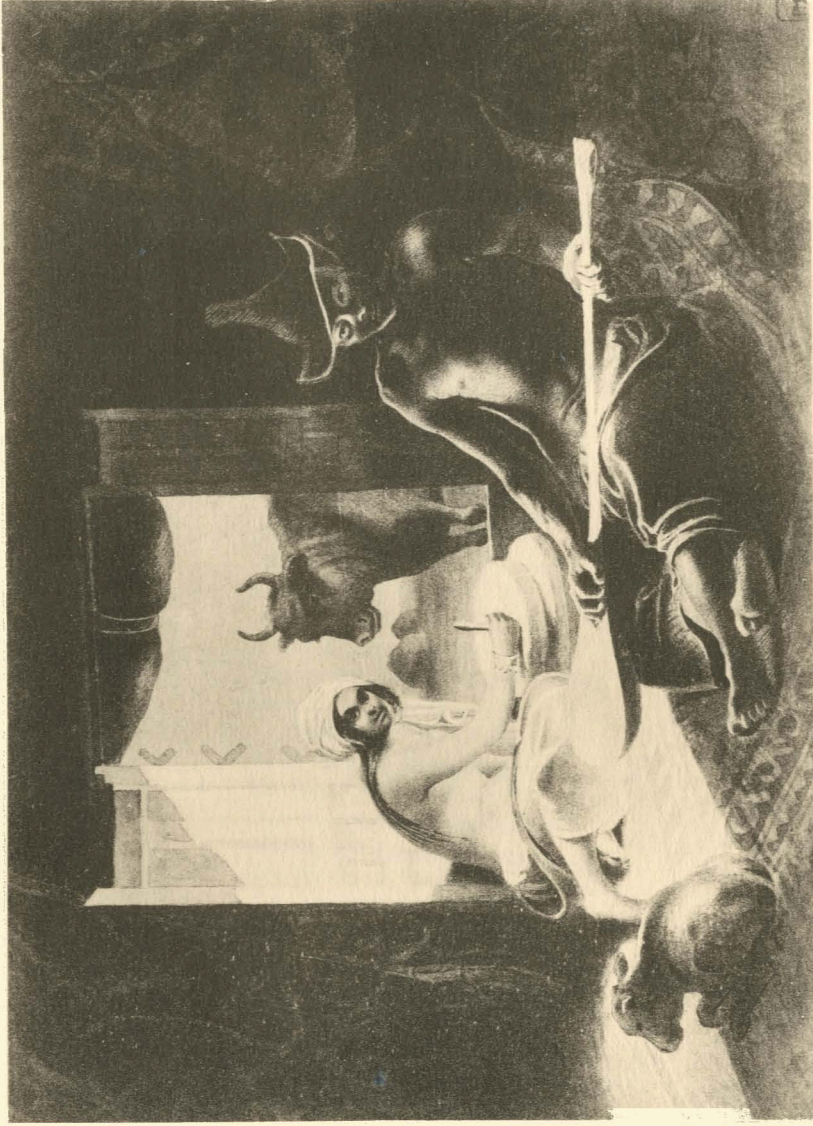
До чумацьких же можна віднести й одну з улюблених поетом пісень —

„У Києві на ринку п'ють чумаки горілку...“, згадувану і в спогадах М. Білозерського. Це, власне, не чумацька пісня, а пришита до чумацького побуту балада на мандрівний сюжет, дуже поширений в світовій поезії — кохання і шлюб брата з сестрою⁵¹. В 1859 р. Є. І. Красковська перейняла від Шевченка слова і мелодію вищеназваної пісні; від Красковської і записав пісню М. Лисенко. Вмістивши її в Другому своєму збірнику (1869, № 18), він зазначив у примітці: „Од Є. І. Красковської — перечеула від Т. Шевченка“. Тепер ми маємо можливість перевірити варіант Лисенка, оскільки пісня знайшлася в Шевченковому альбомі 1846 р.

У варіанті Красковської знаходимо порівнюючи з записом Шевченкового альбома невеликі зміни. Запис зроблений почерком не Шевченка, а можливо П. Чуйкевича. Внизу підписано „Оксана — Зарівнее на Переп'яті 1846 іюля 22“. Подано мелодію із збірки Лисенка, а текст з альбома.

У Києві на ринку
П'ють козаки горілку. (2)
Ой, п'ють вони, гуляють,
На шинкарку гукають: (2)
„Шинкарочка молода,
Повір меду ще й вина“. (2)
— „Не повірю й не продам,
Бо на тобі жупан дран“. (2)
— „Хоч на мені жупан дран,
Да у мене грошей збан“. (2)
— „Коли в тебе грошей збан,
Я за тебе дочку дам“. (2)
Пішли вони вінчаться,
Стали роду питаться: (2)
„Скажи, серце, правдоньку,
Якого ти родоньку?“ (2)
— „Я з Києва Карпівна,
По батьюсці Ванівна. (2)
Скажи, серце, правдоньку,
Якого ти родоньку?“ (2)
— „Я з Києва Карпенко,
По батьюсці Ваненко. (2)
Бодай попи пропали —
Сестру з братом звінчали! (2)
Ходім, сестро, горою,
Розсіймося травою. (2)
Ой, ти будеш жовтий цвіт,
А я буду синій цвіт. (2)
Будуть люди квітки рвать,
З нас гріхи збирать. (2)
Будуть люди косити,
За нас бога просити: (2)
„Оце ж тая травиця,
Що з братиком сестриця“. (2)
Ходім, сестро... (далі не дописано).

Варіант Красковської упорядкованіший. Для порівняння навожу і текст Лисенка. Можливо, що й сам Шевченко вніс зміни.

Т. Г. Шевченко. Киргизька родина. Сепія. Період заслання.

СЕРТИФИКАТ

УЧЕБНИК - УЧЕБНИК

Содержание
Учебника

Хутенько. М. М. $\text{♩} = 68.$

У Ки - є - ві на рин - ку п'ють чу - ма - ки
 го - ріл - ку п'ють чу - ма - ки го - ріл - ку.

У Києві на ринку
 П'ють чумаки горілку. (2)
 Ой, п'ють вони, гуляють,
 На шинкарку гукають: (2)
 „Да шинкарко молода,
 Повір меду ще й вина!“ (2)
 „Не повірю, не подам,
 Бо на тобі дран жупан!“ (2)
 — „Хоч на мені жупан дран,
 Дак у мене грошей жбан!“ (2)
 — „Як у тебе грошей жбан,
 Я за тебе дочку ддам!“⁵² (2)
 У суботу змовлялись,
 А в неділю вінчались, (2)
 Та до Києва вертались,
 Свого роду питались: (2)
 — „Скажи мені, серденько,
 Якого ти родоньку?“ (2)
 — „Я із роду Іванівна,
 А по батьку Карпівна. (2)
 Скажи ж, серце, правдоньку,
 Якого ти родоньку?“ (2)
 — „Я із роду Іваненко,
 А по батьку Карпенко. (2)
 Да бодай попи пропали —
 Брата й сестру звінчали! (2)
 Ходім, сестро, ярами,
 Розсіємось цвітами! (2)
 Ой, ти будеш синій цвіт,
 А я буду жовтий цвіт. (2)
 Будуть люди цвіти рвать,
 Із нас гріхи ізбирать. (2)
 Ходім, сестро, горою,
 Розсіємось траввою! (2)
 Будуть люди косити,
 За нас бога просити: (2)
 „Да чи се ж тая травиця,
 Що з братиком сестриця?“ (2)

М. Костомаров у своїх спогадах наводить факт, зв'язаний з цією ж піснею. „Довідавшись, що Костомаров обраний (професором Київського університету 1846 р. Д. Р.), Шевченко радісно вітав його і, ідучи з ним

по місту, заспівав пісню про козака, який повинчався з дівчиною, не знаючи, що вона його сестра. Він співав, не звертаючи ніякої уваги на публіку, що проходила мимо ⁵³.

На цьому я закінчую огляд чумацьких пісень, які знав або любив Шевченко. Це зовсім не значить, що таких пісень більше не було, як не значить, що не було й інших пісень,— не чумацьких, крім занотованих у моїй роботі.

Є ще сила побіжних вказівок на знайомство Шевченка з різними іншими пісенними матеріалами, але побіжність вказівок ще не доводить того, що пісня не була відома Шевченкові дуже добре,— тут просто нема підстав впевнено стверджувати, що Шевченко знав цілком ту або іншу пісню і любив її.

Наведу порівняння, що дає матеріал до деяких міркувань про зв'язки Шевченка з народною піснею:

Ой, іспід гори та іспід кручі
Ішли мажі риплючи,
А за ними йде та чорнявая
Та плаче й рида йдучи.

(Народна пісня) ⁵⁴

Ой, іспід гори та іспід кручі
Ішли мажі риплючи,
А за ними йде та чорнявая
Та плаче-рида йдучи.

*(З Кос-Аральської поезії 1848 р.
„Між скалами, неначе злодій...“)*

Не маю можливості заглиблюватися тут в аналіз цього порівняння, але я навів тут його, як доказ того, що, на мою думку, прийняте в академічному виданні читання шевченківського оригіналу „ішли мажери п'ючи“ слід відкинути. І то тим більше, що якраз від Шевченка потрапила ця пісня в збірник Маркевича-Галагана (відомості А. О. Дудки-Степовича).

* * *

Серед пісень про історичні події та явища Шевченка найбільш цікавила народна героїка. Так, серед власноручних записів Тараса Григоровича в альбомі 1843 р. знаходимо уривок пісні про Нечая — одного з ватажків загонів козацької голоти за часів селянської війни 1647—1657 рр.

Гей, підтягай, малий хлопче, тісенько й попруги,
Будем же ми, малий хлопче, во великій тузі.
Ой, поїхав козак Нечай з гори да в долину,
За ним, за ним пан Потоцький з коня за чуприну ⁵⁵.

Знав поет і народну пісню про Морозенка, один з варіантів якої, за вказівкою М. Білозерського, в кінці 40-х років належав „до числа найулюбленіших пісень Шевченка“ ⁵⁶. Ця пісня, за вказівкою того ж автора, записана була в 1847 р. „зі слів Шевченка в Мотроновці“, покладена на ноти Маркевичем і надрукована в „Записках о Южной Руси“ ⁵⁷. Про це писав і Шевченко в своєму листі до П. Куліша від 1857 р. 5 грудня:

„Поцілуй Маркевича за мене, за його ноти; добре, дуже добре, а особливо „Морозенко“— він мені живісенько нагадав нашу милую безталанну Україну“.

У С. Крапівіної знаходимо ще побіжну вказівку про те, що поет часто просив її сестру співати йому історичних пісень „Про Сагайдачного“, „Про Чайку“⁵⁸.

Серед інших фактів знайомства поета з піснями про історичні події цікаво відзначити запис, зроблений рукою Шевченка в альбомі 1856 р., так званої, пісні „А. Головатого“— „Ой, боже наш милостивий...“ (про вихід козаків із Січі на Кубань). Первісний текст цієї пісні я надрукував у „Повній збірці творів М. Лисенка“ (т. IV, вип. 13, прим. до п. 2—3), де він взятий з книжки П. Короленка („Черноморские казаки“) К., 1877, стор. 10—11, „Приложения“. Запис Шевченка значно коротший, має чимало відмін, і в ньому нема того „вірнопідданицького“ тону, який характеризує текст самого Головатого.

Ось запис Шевченка:

Ой, наш боже, боже наш єдиний,
Що ми народились такі нещасливі.
Ой, служили ми на Чорному морі,
Не ходили ми не босі не голі,
Хотіли в цариці землю заслужити,
Щоб нам було довіку дожити.
Заслужили землю од Дніпра до Бугу,
А границею по Бендерську дорогу.
Звеліла цариця запорожцям жениться,
Понад Лиман-річку слободами селиться.
Нам дала цариця обидва Лимани:
„Ловіть, хлопці, рибу да справляйте жупани“.

(Альбом 1846 р., стор. 37)

З альбома ж 1846 р. подаю ще один запис Шевченка, який стосується також Кубанських справ:

ПРО КНЯЗЯ КОТЛЯРЕНКА

Ой, пише, пише наш імператор до князя Котляренка:
„Десь у тебе, князю Котляренку, превелика війська воля“.
Нехай пише, ох, нехай пише, да не так воно буде,
А як приїде наш депутат з Москви, ще більше війська прибуде
Ой, которий да к Спасу говіли, то ті служби дожидали,
А персіяни превражії сини із куренів виступали.
Везуть, везуть три вози бичеви, а четвертий віз київ,
Тепер ти нас, князь Котляренку, навіки обидив.
Ми за Харка, за батька носили тонке плаття,
Поїжджали на вороних конях, як ріднее браття.
Ми за Харка, ми за батька шматок хліба ззіли,
А за Котляренка превражого розтеклися, як у степу звірі.

(От Мартина того ж (Липського),
1846, іюля 15, у Хвастовці⁵⁹)

Проф. М. Стороженко у своїй статті, про яку вже говорилося, згадуючи цю пісню, категорично відносить її до „знаменитого Кавказького генерала Котляревського, якого Пушкін звав „бичем Кавказа“ (стор. 34), але Стороженко помиляється. Генерал П. С. Котляревський тут не при чому, хоч він і брав участь у „персидській війні“, а пісня стосується так званого „персидського бунту“ кубанських козаків, улітку 1797 року, викликаного хижацько-жорстоким поведженням з козаками вищої козацької старшини на чолі з військовим писарем, а пізніше теж генералом Т. Котляревським. На „персидську війну“ була послана тисяча козаків, з яких п'ятсот загинули від неможливих умов життя, різних хвороб і експлуатації з боку старшини. Повернувшись додому, уцілілі учасники походу стали вимагати затаєної від них шахрайською старшиною Належної їм платні. Було це в кінці липня 1797 року. Справа вилилася в бунт, до якого пристали найбільш знедолені елементи місцевого населення. Закінчилося все через чотири роки жорстокою розправою більш як з двома сотнями притягнених до суду. Дуже багато моментів цієї події знайшли своє відображення в поданій вище пісні. Котляревському, який, злякавшись, утік до Петербурга, справді закидали, що він „розпустив козаків“. Хитра старшина пригасила бунт, порадивши бунтарям послати „депутатів“ до столиці. З бунтарів на цю пропозицію легко пристали представники дрібної старшини, які хоч приєдналися до бунту, але саме „говіли ід спасу“. Самий бунт зняли „персіани“— українські козаки, учасники походу, які вийшли з куренів і зібралися з зброєю на майдані. Котляревський справді знущався над козаками, бо розправлявся з людьми не просто киями, а навіть „самопроизвольно без малейшей виновности своими руками оголоблею бил“⁶⁰.

Цікавився Шевченко історичними піснями і про Семена Палія, фастівського полковника, цього ворога Мазепи і популярного ватажка правобережного козацтва в його боротьбі з поляками. В багатьох піснях Палій так і виступає, як ворог Мазепи і прихильник спільної з росіянами боротьби проти шведів. Коли Мазепа в пісні запрошує Палія на бенкет до себе і каже:

„Ой, будемо, Палію Семене,
Будем пити ще й гуляти,
Ой, будем пити та будем гуляти,—
На москаля воювати“.

то Палій відповідає йому:

„Ой, бодай же ти, гетьмане Мазепо,
Ой, до того не діждав,
Щоб я свою православну віру
Та й під ноги підтопав!“⁶¹

В альбомах Шевченка 1846 р. знаходимо аж три записи пісень про Семена Палія; навожу їх тут.

Під городом Солидоном Мазепа гуляє,
 Палія Семена на охоту визиває.
 Став Семен Палій на охоту прибувати,
 Став його проклятий Мазепа медом-вином частувати.
 А не знав же Палій Семен, як слави зажити,
 Велів вистрілити з ломової пушки двічі.
 Сунулась превражая орда осою увічі.
 Крикнув, покрикнув превражий Мазепа на свої янчари:
 „Візьміть, візьміть Палія Семена та залийте в кайдани“.
 Взяли, взяли Палія Семена да залили в темницю,
 А сам побіг проклятий Мазепа аж до царя на столицю.
 „Казав еси, милостивий царю, що Семен Палій не змінщик,
 А Семен Палій хотів шведа підняти да Москву в пень вирубать“.
 А крикнув, покрикнув Семен Палій, сидячи в темниці:
 „Брешеш ти, проклятий Мазепо, хоть ти в царя на столиці“.
 Не чути вражого Мазепа з столиці, не чути,
 Тільки чути Палія Семена, що сидить у темниці.
 Пропала Мазепа слава, навіки пропала,
 А Палієві царство небесне і довічна слава.

(Од Мартина Липського⁶²)

В альбомі ж Шевченка знаходимо ще один зроблений рукою поета запис, якого В. Горленко не міг розібрати. Це теж пісня „Про Палія та Мазепу“. Навожу її тут.

Солодким медом та солодким вином кубки наповняли,
 А й у той час Семена Палія й на бенкет зазвали.
 Ой, як крикне пес Мазепа на свої лейтари:
 „Возьміть, возьміть Семена Палія й забийте в кайдани!“
 Ой, забив же у кайдани да вкинув в темницю,
 А сам їде пес Мазепа к осударю на столицю.
 „Не я ж тобі, велик осударю, не я тобі змена,
 Змена ж тобі, велик осударю, од Палія Семена“.
 Ой, як крикнув да велик судар, сидячи на столиці:
 „Беріть, беріть, випускайте Палія з темниці!
 Беріть, беріть, випускайте Палія з темниці,
 Нехай бежить не пускати шведа на столицю!“
 Ой, іще хміль зелененький з землі витикався,
 А вже Палій, а вже Семен з шведом воевався.
 Ой, уже хміль зелененький схилився додолу.
 Не пускає Семен Палій а шведа додому.
 Як вийшов Семен Палій на високу могилу:
 „Стійте, молодці, не лякайтесь, ще ж я не загинув!“

(Альбом 1843 р.)

В поданій останній пісні бачимо відгуки на участь Палія в боротьбі з шведами. Після зради Мазепа Петро I викликав Палія з Сибіру. Палій був під Полтавою, де, „бывши уже немощным, обаче на коне аще и под-держиванием ездячи, понуждал войско, дабы неприятелю зламаному не дали обзреться и убивали бы шведов“⁶³.

Якщо текст першого з наведених вище записів Шевченка відзначається чималою кількістю не зовсім ясних місць („Солидон“, „ломова пушка“, „орда“,

„янчари“) і руйнування рими та звичайного розміру історичних пісень (4 + 4 + 6) + (4 + 4 + 6) складів, то й третій запис, який знаходимо в альбомі 1846 р., являє собою якусь сумішку образів побутових пісень, прив'язаних у даному разі до імени того ж Семена Палія. Ось цей запис:

Ой, горе мені та на чужині.
Та що не вкупі та брати мої —
Один у синоді (sic!) та за сотника,
Другий у Варшаві за полковника.
Третій молоденький понад Дністро ходить,
Дев'ятеро коней за собою водить,
А на десятому сам поїжджає
Да все синій Дністро батьком називає.
Ой, ти синій Дністро, ой, рідний батьку!
Скажи мені за цю переправку.
Ця переправка не що дорога:
Од кожного парня⁶⁴ по три золотії, по три червонії,
Семене Палій! А що ж бо ти робиш,
Червонії руки⁶⁵ да у крові носиш.
Ой, і забив, забив сизу голубоньку,
Щоб не буркотала зверху на дубочку.
Ой, коли б же гуляла да не буркотала,
Мені молодому спати не давала.
У неділю рано у всі дзвони дзвонять⁶⁶,
Семена Палія у кайданах водять.
Дзвонили, дзвонили⁶⁷ да вже й перестали
А турки Палія у неволю взяли⁶⁸.
Повели Палія тою вулицею
І зв'язали руки назад сирицею.
Повели Палія аж на ту гряницю,
Аж на ту гряницю, да на шибеницю,
Кинули Палія в глибоку криницю.
Отут мені, брате, віка доживати⁶⁹,
Бляхою криницю треба оббивати,
А чорним оксамитом кругом обстилати⁷⁰.

Інтересові Шевченка до Семена Палія, що виявився в записуванні пісень про нього в 1846 р., зобов'язана своїм створенням орська поезія 1847 р. — „Чернець“.

* * *

Риси народної героїки цікавили Шевченка і в українських народних думках, про які можна з певністю говорити, що поет знав і любив їх. Шевченкові доводилося слухати кобзарів. Так, „на храму“ в Кирилівці (26.IX 1845 р.) він просив кобзаря, який був там, співати дум, та „кобзар не хотів чи не вмів їх співати“, і Шевченко тоді просив його співати „простих пісень“⁷¹.

Думи Шевченко ставив надзвичайно високо. „Недавно хто-то печатно сравнивал“, — пише він у повісті „Прогулка с удовольствием и не без морали“ (1858 р.), — „наши, т. е. малороссийские исторические думы с расподиями Хиосского слепца, праотца эпической поэзии. Я смеялся такому

высокомерному сравнению, а теперь, как разобрал да разжевал, так и чувствую, что сравнитель прав, и с своей стороны я готов даже увеличить его сравнение. Я читал, разумеется, в переводе Гнедича и вычитал, что у Гомера ничего нет похожего на наши исторические думы - эпопеи, как, например, дума „Иван Коновченко“, „Сава Чалый“⁷², „Алексий Попович Пирятинский“, или „Побег трех братьев из Азова“ или „Самойло Кишка“, или, или,— да их и не перечтешь. И все они так возвышенно просты и прекрасны, что если бы воскрес слепец Хиосский да прослушал хоть одну из них от такого же, как и сам он, слепца-кобзаря или лирника, то разбил бы вдребезги свое лукошко, называемое лирой, и поступил бы в „міхоноші“ к самому бедному нашему лирнику, называющему себя публично старым дурнем“⁷³.

Спів кобзаря захопив був самого Шевченка писати поему. Думки його „вitalи в минувшій бурній життi, в уныло-сладких песнях задумчивих земляков своїх. Мне было весело, приятно: меня сладко волновали эти душевные, унылые думы. Я был околдован ими, был настроен на их заунывный тон, и несмотря на то, что близился вечер, самый восхитительный весенний вечер, пошел в свою комнату, достал чистую бумагу, перо, чернила и написал эпиграф первой части своей будущей поэмы: „На морі синьому, на камені білому...“ и проч.“⁷⁴

Дума „Про Олексія Поповича“ велике враження робила на Шевченка. В тій самій таки повісті він описує, як він переживав якусь „удивительно приятную середину между сном и бдением“, якість дивне мариння... „Буря, как миллионы невиданных чудовищ, ревела на просторе. На фоне темных туч блестяли стаями белые картины, а на белых скалах длинными вереницами уселись, как любопытные зрители, черные бакланы. Рев бури спустился как будто тоном ниже и стал ослабевать, как усердный бас в конце обедни. В густой и тихой октаве бури мне послышалась грустно-заунывная мелодия нашей народной думы, думы об Алексее Пирятинском Поповиче. Мелодия сделалась слышнее, слова внятнее и так наконец внятны, что я мог вторить поющему и голосом и словами. И я вторил следующие стихи:

На морі синьому, на камені білому
Ясний сокіл квилить - проквиліє,
На синее море пильно поглядає,
З моря добичі вижидає - виглядає...“⁷⁵

Напевне і свою власну думу з поеми „Невольник“ написав Шевченко під впливом думи „Про бурю на Чорному морі“ (Про Олексія Поповича). З цієї композиції „під народну думу“ ми бачимо, як глибоко відчув Шевченко народні думи і як майстерно орудував він їх стилем.

Якщо Шевченко в своєму „Щоденнику“ записує 29.VII 1857, що він хотів вітати уже згаданого вище Андрія Обеременка

Чаєм склянкою
І горілки чаркою,

то тут він пародіює місце з думи „про Ганджу Андибера“:

Тоді дуки - сребляники, як стали в його червінці зоглядати,
Тоді стали його вітати
Медом склянкою
І горілки чаркою⁷⁶.

В листі до Я. Кухаренка 1859 р. Шевченко пише, жартуючи: „Мабуть ти давно в землях християнських не бував і доброї мови християнської не чував...“

Це теж пародія на слова козака Голоти:

А ще ж ти між козаками не бував
Козацької каші не їдав,
І козацьких звичаїв не знаєш...⁷⁷

На кінець 50-х років поет уже позбувся своїх колишніх романтичних настроїв. Вибух романтичного настрою в повісті 1858 р. щодо дум і інші цитовані місця ясно показують на вплив літературних джерел, зокрема „Записок о Южной Руси“ (1856 р.) П. Куліша. Під 17.VI 1857 р. Шевченко так писав у своєму „Щоденнику“, дякуючи Кулішеві за присилку „Записок“: „Я эту книгу скоро наизусть буду читать. Она мне так живо, так волшебюо живо напомнила мою прекрасную бедную Украину, что я как будто с живыми беседую с ее слепыми лирниками и кобзарями... Я никогда не начитаюсь до отвалу этой книги“.

Захоплюючись фольклорною діяльністю автора „Записок о Южной Руси“ П. Куліша, відірваний від усього світу своїм засланням, Шевченко все ж міг правильно оцінити велике позитивне значення пісенних записів Куліша, він хвалив його книжку і Кухаренкові, пишучи останньому, що, як йому здається, „Куліш тут свого нічого не додав“. Але, розуміється, Тарас Григорович знав, що Куліш ворог і самого Шевченка і тих революційно-демократичних ідей, що ними жив весь час поет. Особливо це відчув Шевченко, приїхавши з заслання.

Повертаючись до дум, я гадаю, що, знайомий з думами від живих кобзарів, Шевченко переглянув і доповнив своє ставлення до них ще і з книжок. Він знав і інші збірки, крім „Записок“ Куліша. Так, третій лірник у поемі „Великий льох“ (1845 р.), на запитання, чи він співає про Богдана, відповідає:

Я співаю і про Ясси,
І про Жовті води,
І містечко Берестечко...

З цього місця ми бачимо, що Шевченко був знайомий і з збірником М. Максимовича — „Украинские народные песни“, 1834 р., де говориться про Ясси на стор. 42, про Жовті води — на стор. 96. Цю думку підтверджує і свідчення Мик. Білозерського („Киев. Стар.“, 1882. ХХ. 74), який розповідає, що Кочубей замовив Шевченкові картину на сюжет „Самка Мушкета“ (згаданий збірник Максимовича, стор. 27)⁷⁸.

За часів Шевченка репертуар дум у кобзарів зробився уже досить обмежений, і доповнити своє знайомство з такими тоді уже порівнюючи рідкими думами, як згадувані ним „Іван Коновченко“ або „Самійло Кішка“, поет міг головним чином із збірок. До цієї ж думки схиляють і власні слова Шевченка в його „Передмові“ до „Кобзаря“ 1847 р., де він радив: „Братики, прочитайте ви думи, послушайте, як вони співають...“

Взагалі виявляється, що цілком можливі (і не такі вже нечисленні) зв'язки творчості великого поета з народною піснею не тільки безпосередньо „з народних уст“, але й з книжок, з тих збірок народних українських пісень, які вже з'явилися друком ще за життя Шевченка. А таких збірок було чимало: Цертелева 1819 р., Максимовича 1827 р., 1834 р., 1849 р., Метлинського 1854 р., Куліша 1856 р., Галагана - Маркевича 1857 р., Гатцука 1857 р. і т. д. Але піднесене питання може бути предметом окремої розвідки. Тут додаю тільки, що в персональній бібліотеці Шевченка в момент його смерті були отакі збірки народних пісень: Лукашевича „Малороссийские и Червонорусские народные думы и песни“ 1836 р. (за списком, складеним Мих. Лазаревським — № 22), Максимовича „Украинские народные песни“ 1834 р. (за списком № 21) та 1849 р. (№ 23), Метлинського „Народные южно-русские песни“ 1854 р. (№ 24). Були, розуміється, в Шевченка „Записки о Южной Руси“ Куліша 1856—57 р.

* * *

Пісень побутових, поет знав багато, але на більшу частину з них є тільки дуже побіжні вказівки, які я навожу в таблиці-покажчику пісень, відомих Шевченкові. Тут зупинимось лише на деяких піснях. З них на першому місці слід поставити, безумовно, любовно-побутову пісню „Ой, ізійди, зійди ти, зіронько та вечірня...“

В „Щоденнику“ від 11.VII 1857 р. Шевченко згадує, як він співав пісню про Швачку, і каже: „От этой любимой моей песни я незаметно перешел к другой не менее любимой:

Ой, ізійди, зійди ти, зіронько та вечірня...“

Друзі Шевченка знали й любили цю його пісню. Так, Марко Вовчок в листі до Шевченка (травень 1859 року) з Дрездена згадувала „Зіроньку“ поряд з найважливішими і найулюбленішими заняттями Шевченка: „...Що ж ви, чи пишете? Що написали? Чи співаєте „Зіроньку“? Що малюєте?“⁷⁹

„Любимым занятием Т. Г. в Потоках было катание на паромке на большом пруду в теплые летние вечера при заходящем солнце, сопровождавшееся всегда пением народных украинских песен и особенно его любимой песни „Ой, ізійди, зійди ти, зіронько та вечірня...“⁸⁰ Ф. М. Лазаревський згадував, що під час побачення в Оренбурзі 1847 р. Шевченко „пропел несколько любимых своих песен — неизменную „Зіроньку...“⁸¹

Я навожу далі, з яким захопленням описував П. Куліш Шевченків спів „Зіроньки“ на весіллі в Оленівці. Сам Шевченко залишив про цей момент зворушливий спогад у своєму „Щоденнику“ від 11.VII 1857 р.: „После

ужина я долго гулял вокруг огорода. И мало-по-малу, освобождаясь от влияния самолюбия, привел наконец свой гордый дух в нормальное состояние и тихо запел гайдамацкую песню „Ой, поїжджає по Україні та козаченько Швачка...“

От этой любимой песни я незаметно перешел к другой не менее любимой —

Ой, ізійди, зійди ти, зіронько та вечірняя...

Эта меланхолическая песня напомнила мне тот вечер, когда я и молодая жена Кулиша пели на два голоса эту очаровательную песню. Это было на другой день после их свадьбы, в роковом 1847 году. Увижу ли я эту прекрасную блондинку? Запою ли я с нею эту задушевную песню? ⁸²

Сестра згаданої тут Олександрі Михайлівни Кулішевої, Надія Мих. Кибальчич писала згодом: на весіллі „Шевченко то и дело отрывал мою мать и невесту от танцев, отводил их в дальний угол и учил песне „Ой, ізійди, зійди...“ Мать смущалась и отказывалась петь, но сестра ее училась у него и потом пела хорошо. Несколько песен в „Записках о Южной Руси“ переложены Маркевичем с ее голоса ⁸³. П. Чубинський вмістив у своїх „Трудах“ (т. V, стор. 134) варіант „Зіроньки“ з с. Дударів на Канівщині, досить близький до варіанту „Записок о Южной Руси“.

Оскільки варіант „Записок“ походить від Шевченка, навожу тут і мелодію і текст звідти:

Не швидко М.М. прибл. 44

Ой і вийди, зійди - ди. ти зі-ронь-ко та ве-чір - ня-я,
 ой вий-ди, вий - ди, дів-чи-нонь-ко мо-я вір - на я,
 ой, вийди, вий ди. дів-чи-нонь-ко мо-я вір - ва - я!

Ой, ізійди, зійди ти, зіронько та вечірняя,
 Ой, вийди, вийди, дівчинонько моя вірная!
 Рада б зірка зійти, чорна хмара та й наступає;
 Рада б дівка вийти, так матуся, ой, не пускає.
 Ой, зірочка зійшла — усе поле та й освітила;
 А дівчина вийшла — козаченька та й звеселила.
 „Ой, ти козаче, ти хрещатий барвіночку!
 Хто ж тобі постеле у дорозі постілоньку?“
 — „Ой, стелеться мені широкий лист та бурковина,
 А під голови голубая та жупанина“.
 Ой, що через межу зелений горошок слався,
 Козак до дівчини через люди та й поклонявся:
 „Ох, і поклоніться, ой, ви добрії люди,
 Нехай моїй милій там легесенько буде!“ ⁸⁴

У багатьох своїх творах Шевченко відбив настрої, близькі до цієї пісні, особливо в творах останніх років свого життя, як, наприклад, у вірші „Подражаніє — Едуарду Сові“ (19. XI 1859 р.). Вільна, надзвичайно лірична мелодія „Зіроньки“ давала, очевидно, можливість такому тонкому співцеві, яким був Шевченко, посилювати народними стильними прикрасами і без того велику експресивність свого співу.

Шевченко любив і іншу побутову пісню: „Ой, не шуми, луже...“⁸⁵

Вказівки на цю пісню трапляються і в „Кобзарі“. Про кобзаря Перебендю Шевченко каже:

Сяде собі, заспіває —
„Ой, не шуми, луже...“

(„Перебендя“, Спб., 1839)

В поезії „До Основ'яненка“ (1839) маємо знову згадку про ту ж пісню:

Блужу в снігах та сам собі —
„Ой, не шуми, луже...“⁸⁶
Не втну більше...

З інших народних побутових пісень та пісень про кохання, що їх любив Шевченко, відома ще така, що її співав сам він:

Понад морем Дунаєм вітер явор хитає,
Вітер явор хитає, мати сина питає:
„Ой, сину мій Іване, дитя мое кохане!
Як я тебе родила, світом тяжко нудила“⁸⁷ і т. д.

А також:

Та по тім боці, та на толоці
Цвіте горошина,
А в дівчини та чорнії брови,
Як у Волошина⁸⁸.

М. Білозерський вказує на побутові пісні, „найулюбленіші тоді в Шевченка“ (кінець 40-х років. Д. Р.):

„Ой, ізйди, зйди ти, зіронько та вечірня...“
„У Києві на ринку п'ють чумаки горілку...“
„Ой, горе, горе, який я удався — брів через річеньку та й не вмивався...“
„Де ж ти, доню, барилася, барилася? На мельника дивилася, дивилася...“⁸⁹

Цілий ряд побутових пісень називає Шевченко в „Кобзарі“, коли розповідає, як

Перебендя
Старий та химерний
Заспіває про Чалого —
На Горлицю зверне;
З дівчатами на вигоні
Гриця та Веснянку,
А у шинку з парубками —
Сербина, Шинкарку;
З жонатими на бенкеті
(Де свекруха злая) —

Про тополю, лиху долю,
А потім — У гаю;
На базарі — про Лазаря,
Або щоб те знали,
Тяжко-важко заспіває,
Як Січ руйнували...

В повістях Шевченка трапляються побіжні вказівки на деякі побутові пісні. Їх я навожу далі в таблиці-показчику пісень. В альбомі 1846 р. знаходимо у Шевченка запис побутової пісні „Пливе шука з Кременчука, тече собі стиха...“

Пливе шука з Кременчука, тече собі стиха,
Хто не знає закохання, той не знає лиха.
Пливе шука з Кременчука, луска на ній сяє,
Хто не знає закохання, той щастя не знає.
Пливе шука з Кременчука, підстрелена з лука,
А вжеж мені, серце моє, з тобою розлука!
Тече річка невеличка, тече собі стиха,
Хто не знає закохання, той не знає лиха.
Тече річка невеличка, схочу — перескочу,
Оддай мене, моя мати, за кого я схочу.
Тече річка невеличка, кінь не хоче пити,
Приступило до дівчини, не хоче любити.
Як не хочеш, дівчинонько, мені вірною бути,
То дай мені таке зілля, щоб тебе забути!
— Єсть у мене таке зілля близько перелазу,
Як дам тобі напитися, забудеш одразу.
— Буду пити, буду пити, капельки не впусчу,
Тоді я тебе забуду, як очі заплющу!

(Кам'янець-Подільськ, 3 жовтня 1846 р., П. Чуйкевич)⁹⁴

В альбомі ж 1846 р. (№ 58, інв. 309) є запис варіанту пісні „Шумить-гуде дубрівонька...“

Шумить-шумить дубрівонька,
Плаче-плаче дівчинонька,
Вона плаче і ридає,
Свою долю проклинає:
„Чи я така уродилась,
Чи без долі охрестилась,
Чи такі куми брали —
Талан-долю одібрали?“

На стор. 28 того ж альбома маємо запис, який є, можливо, зведенням різних варіантів цієї ж пісні, вірші, які Франко готовий був прийняти й за оригінальні („Кобзар“, Львів, 1908 р., т. II, стор. 245—246). Див. варіанти у Чубинського („Труди“, т. V, стор. 359, № 704), стор. 487 (№ 86) та ін. У Шевченка є деякі дуже близькі строфи:

Ой, на горі по тім боці
Гуляли ми укупочці,
Люди заздрії дізнались,

Як пташечок розігнали.
Пішов милий в Україну,
Пішов милий та й загинув,
А я плачу і ридаю,
Свою долю проклинаю.
Боже, з неба подивися
Та до мене озовися:
А чи мені його ждати,
Чи без його умирати?
Дністре, річко крутояра,
Була в мене моя пара,
Тепер пароньки немає,
А я собі молодая,
Молодая, чорнобрива,
Та вдалася нещаслива.
Марне, марне літа трачу.
Не легшає, хоч і плачу.
Дністре, річко крутогора,
Візьми моє горе, горе,
Нехай люди, люди знають,
Як з кохання умирають!

На звороті стор. 32 в альбомі 1846 р. знаходимо такий запис рукою Шевченка:

Повій, вітре, понад яром
Та нажени чорною хмару,
А щоб дощі полилися,
Стежки-дорожки залилися,
Та щоб люди не ходили,
Мого сина не збудили.
У неділеньку рано та раненько
Збиралася громадонька
І старая, й молодая,
І великая, і малая,
Та криницю виливала —
Сповитого сина доставала.
Несли сина перед пана,
Повели матір у кайданах.
Що хотіли, те й робили,
В труну з сином положили,
Живу з сином поховали.

Це, очевидно, неповний варіант дуже поширеної „балади про дітозгубницю“ (див. про варіанти цієї пісні велику розвідку К. Квітки в книжках 3—4 „Етнографічного вісника“ АН УРСР 1927 р.). Можна припустити одне з двох: або до Шевченка дійшов неповний варіант, або ж він змонтував з пісні ті моменти, які його найбільше вразили*. Ці моменти (дітогубство і жорстоку кару громади за нього) він і використав пізніше в своїй кос-аральській поезії 1848 року — „Титарівна“, де повторюються навіть окремі рядки пісні.

* Останнє найбільш ймовірно, бо запис в альбомі зроблено, видимо, уже під час заслання.

В альбомі ж № 58, інв. № 309, стор. 8 є запис народної пісні „Зійшла зоря із вечора...“, очевидно, контамінованої з двох пісень. Перша — від першого рядка до десятого — запису Шевченка. Маємо закінчені варіанти цієї пісні з Галичини („Ой, ти зоре, зоре вечірняя, чом за чорну хмару йдеш...“). Для другої половини є записи з Таращанщини в І. П. Новицького⁹¹. Але видно, що тенденція зливати ці дві пісні викристалізувалася вже давно, бо можна вказати і злиті варіанти того ж таки І. П. Новицького (с. Мостища на Козелеччині) і П. Куліша⁹².

Подаю згадану пісню з альбома Шевченка:⁹³

Зійшла зоря із вечора да й не назорілася,
Прийшов милий із походу, я й не надивилася.
Переночуй, мій миленький, хоч нічку зі мною!
— Ой, рад би я ночувати ще й другу з тобою,
Да боюся, моя мила, щоб походу не втерять.
— Ти думаєш, мій миленький, що рано не встаю,
А я тебе, мій миленький, чуть на зору ізбужу.
Устань, устань, мій миленький, вже надворі білий день,
А вже ж твої ворони коні поосідлані стоять,
А вже ж твої молоді слуги поубирані сидять.
Ой, гиля, сірі гуси, да на жовтий пісок,
Зав'язала головоньку, я ж думала — на часок.
Ой, гиля, сірі гуси, ой, гиля на ріку!
Зав'язала головоньку, не розв'яжу довіку;
Ой гиля, сірі гуси, ой, гиля на Дунай!
Зав'язала головоньку, тепер сиди да й думай.
Ой, гиля сірі гуси, ой, гиля на море,
Зав'язала головоньку, горе ж мені да й горе!

У цьому ж альбомі є ще оригінальне зведення цікавих мотивів у побутовій пісні „Ой, піду я не берегом, лугом...“

Наводимо цей текст повністю:

Ой, піду я не берегом, лугом,
Зострінуся з несуженим другом.
Здоров, здоров, несужений друже,—
Любилися ми з тобою дуже.
Любилися та не побралися,
Тільки жалю серцю набралися.
Хотять мені світ божий закрити,
Хотять мене з чужим одружити.
І ти возьмеш нелюбу чужую
Та й згадаєш мене молодую,
Бо ти підеш у поле орати,
Вона ж піде до корчми гуляти.
Ой, ореш ти, на шлях поглядаєш,
Чому її з обідом немає.
Ой, наженеш воли у долину,
А сам підеш шукати дружину.
Ввійдеш в хату, самі діти в хаті.
Діти, діти, а де ж ваша мати?
Ударишся о поли руками:

„Дітки мої, пропав же я з вами!“
Іди ж собі, друже, нехай бог помагає,
А я в темнім гаї у Дунаї заховаюсь —
А я утоплюся, бо долі немає ⁹⁴.

Тут бачимо надзвичайно цікаву спробу поета скласти свою пісню в душі справжньої народної пісні, скористувавшись багатьма готовими чіткими образами останньої. Поширений мотив гуляки-жінки з відомої пісні про Семена і Катерину ⁹⁵, Шевченко хоче, з одного боку, ускладнити мотивом розлуки з „несуженим другом“ (рядки 1—6) і мотивом примусового одруження (рядки 7—8), а з другого — більше сконденсувати, ніж це бачимо в народній пісні (перехід до другої особи виразу і весь стиль — особливо прислівник „чому“ — в рядках 9—17). Після рядка 18 у Шевченка пропуск — нема відповіді дітей. У Шевченка вгорі надписано: „Тату, тату, а де наша мати“ (що установлює якраз, на мою думку, момент творчості, а не записування). Тут буває звичайно або ампліфікована відповідь, яку маємо по численних варіантах, наприклад, у Чубинського:

Ой, пішла ж наша мати у луг по калину,
Ой, щось вона говорила, що я вас покину.
Ой, пішла ж наша мати у ліс по телята,
Ой, щось вона говорила, що не ваша я мати.
Ой, пішла ж наша мати у ліс по корови,
Ой, щось вона говорила — будьте здорові... ⁹⁶

або відповідь, відома мені з Полтавщини:

Пішла мати, матері немає,
Наша мати у корчмі гуляє,

яка, розуміється, тут найбільше підходить в контексті та й розмір її той же, що в Шевченка: 4 + 6 складів.

В кінці знову бачимо спробу поета зв'язати все з „несуженим другом“ початку пісні. В рядках 22—23 помітне вагання — як закінчити. Шевченко відразу написав був:

а я в темнім гаї у Дунаї заховаюсь,

але потім виправив:

а я утоплюся, бо долі немає ⁹⁷.

В останніх рядках своєї поезії 1849 року „Ой, я свого чоловіка в дорогу послала...“ Шевченко використав деякі спільні місця пісні про Катерину і наведеної вище пісні.

У поемі 1849 року „Сотник“ використані (де співає Настуся) перші шість рядків цієї пісні.

Цікавився Шевченко, коли траплялася нагода, і побутовою російською піснею, стараючись записати все, що можна. Так 27. VI 1857 р. він занотує в своєму „Щоденнику“, що почув нову для себе пісню від п'яної офіцерні:

Коврики на коврики
И шатрики на шатрики.

В альбомі 1846 р., на стор. 1 знаходимо запис уривку жартівливої російської пісні з цікавим додатком своєрідного філософського міркування, яке, очевидно, тоді ж вразило Шевченка і змістом, і формою:

Собиралась умирать,
Стала саван снаряжать,
Умереть не умерла —
И саван то пропила.
Думаш, думаш — не можно жить,
Подумаш — можно.

(Почерк Шевченка)

В Нижньому поет записує в свій Щоденник 21.I 1858 р. „свадебную или святочную песню“ від артистки К. Піунової:

Меня миленькой он журил - бранил,
Он журил - бранил, добром говорил,
Ай, люли - люли, выговаривал:
„Не ходи, девка, молода замуж,
Наберись, девка, ума-разума,
Ума-разума да сундук добра,
Да сундук добра, коробок холста“.

В особистій бібліотеці Шевченка були збірки „Русские народные песни“ Н. Цыганова (М., 1834 — за описом М. Лазаревського № 57) і „Русские народные песни“, собранные П. Якушкиным (СПБ, 1860 — з приписом автора-збирача, № 73).

* * *

Щодо сатиричних і жартівливих пісень, то їх Шевченко знав багато. Це доводить і „Кобзар“, в якому є багато їх слідів, але записів таких пісень ним зроблено дуже небагато.

Так в альбомі 1846 р. є запис двох весільних пісень: „Та спаси бі батькові...“ і „Упилася я на меду та й додому піду...“

Тексту першої не подано, оскільки всі шість рядків її поет вмістив у „Титарівні“ (Кос-Арал, 1848 р.). Текст другої пісні такий:

Упилась я на меду
Та й додому не дійду.
Сини мої соколи
Додомоньку довели.
А невістки кохані
Постілоньку послали:
„Лягай, мати, і так спати,
Бо нічого вечеряти“⁹⁸.

Поряд же Шевченко записав уривок з відомої жартливої пісні „Ой, мій милий умер-умер...“

Ой, пила, вихилила,
Сама себе похвалила,
А я доброго роду —
П'ю горілку, як воду⁹⁹.

Т. Г. Шевченко. Русалки. Сепія. 1859 р.

Министерство культуры
и спорта - спорт
Министерство культуры
и спорта Республики Беларусь

В тому ж альбомі є запис пісні коломийкового типу:

Ой, піду я до церковці
Та й стану в приділку,
Ой, гляну я раз на бога,
А тричі на дівку.

Подаємо з альбома 1846 р. ще записи двох жартівливих пісень:

Гиля, гиля, селезень,
Гиля, білокрилий.
Ох, ти, мій милий, чорнобривий,
Прибуди з ради аж до хати,
Щоб почувли отець-мати,
Селезню...

Ой, на тому селезню
Жупан куций,
І сам селезень чорноусий,
Селезню...

Ой, на тому селезню
Да панчішечки,
Ой, пристав селезень
Та до душечки.
Ой, на тім селезню
Та черевички,
І сам селезень
Та невеличкий.
Ой, на тому селезню
Ковпак сивий —
Ой, сам селезень чорнобривий ¹⁰⁰.

Ой, у саду, саду ходила кокошка,
Чорнявая, білявая, дзюбатая трошки.
Хоча дзюбатая, таки ж бо я пишна:
Якби мене, серце, любив, я б за тебе пішла.
Я б за тебе пішла, я б тебе любила,
То б я тобі щосуботи кучерики змила.
Ой, я б тобі змила та ще й розчесала,
Ой, я б тебе, моє серце, ще й поцілувала ¹⁰¹.

Навожу ще власноручно зроблений поетом запис жартівливої пісні:

Та голівонько моя бідна!
Чого моя мила зблідла —
Чи пшеницю жала,
Чи ячмінь в'язала,
Чи в недуженьці лежала?
Була на риночку,
Пила горілочку,
На похміллячко лежала —
З родиною зійшлась,
Горілки напилась.

Цей автограф Шевченка, датований „Київ, 1859 р.“, зберігається в сейфах бібліотеки АН УРСР. Він уміщений на четвертій сторінці поштового

аркуша, де на трьох сторінках іншою рукою записана досить невдала спроба творчості в характері народної пісні, не зв'язана ні змістом, ні формою, ні з піснею — „Та голівонько моя бідна...“, ні з будь-якими моментами творчості самого Шевченка.

В матеріалах Інституту фольклору АН УРСР є пісня з мелодією, записана в с. Борсуки на Вінниччині. Слова цього запису цілком повторюють першу строфу шевченківського варіанту, але з дальших слів видно, що пісня набрала зовсім іншого „ухилу“: вона не жартівлива, а сумна, лірична; тут жінка скаржиться на свого чоловіка - куркуля, який жорстоко побив її за те, що вона погано „розпорядилася“ з роботою батраків. Очевидно і мелодія Шевченка, не зважаючи на тотожність початку пісні, повинна цілком відрізнятись від мелодії згаданої пісні ¹⁰².

Запис Шевченка належить до групи таких пісень, як „Упилася я, не за ваші я...“ (наведено в повісті „Наймичка“), „Поэмы, повести...“ (стор. 111) і в повісті „Близнецы“ (там же, стор. 175), або „Упилася я на меду та й додому піду...“ (див. вище в альбомі № 58, інв. 309 і в нас).

Є ще відомості, що Шевченко записував пісні під час подорожі на Україну в 1859 р. Ів. Пільгук, не зазначаючи, на жаль, джерел, пише, що від цієї подорожі збереглися автографи Шевченка, і подає один з творів селян - кирилівців у запису Шевченка:

Через греблю Микитину
Ведуть Варку підтикану.
Кричить Варка, репетує,
Ніхто її не рятує.
Через греблю Шевчину
Ведуть Варку Репчину.
Кричить вона, репетує,
Ніхто її не рятує ¹⁰³.

Пільгук ще зазначає, що, перебуваючи в Корсуні у свояка Варфоломея Шевченка, Тарас Григорович збирав пісні, і Варфоломей записав в альбомі поета пісню „Ой, ви, галочки-чорноперочки...“ з датою — 1859 р., червня 29.

В пісні є вільні кирилівські трансформування:

Ой, розвився край дороги
Явор зелененький;
Помандрував з Кирилівки
Козак молоденький.

У Черкасах в 1859 році Шевченко записав коломийку:

Чи бачиш ти, дядьку,
Що дядина робить?
Усіх курей порізала,
Тільки півень ходить.

Коли Шевченка в 1859 році заарештували і направили з соцьким до Києва, він записував пісні ще й по дорозі ¹⁰⁴.

Я вже зазначав, що в „Кобзарі“ часто трапляються відгуки жартівливих і сатиричних народних пісень. Особливо багато таких відгуків у поемі „Гайдамаки“ (1838 — 1841). Треба приділити дуже багато місця, щоб згадати всі такі відгуки на народну пісню в „Кобзарі“ Шевченка, чого я не маю можливості зробити. Далі, в таблиці-показчику я зазначу найголовніші місця в творах Шевченка, де буває важко сказати — наскільки та чи інша пісня є дійсно народною і наскільки це є творчість самого поета в народному дусі. Тепер же я хочу торкнутися ще одного моменту — виконання народної пісні самим Шевченком.

* * *

Не досить сказати, що Шевченко прекрасно знав народну пісню, жив нею, любив і вмів її використовувати в своїй творчості. Відомо, крім того, що Шевченко був сам виконавцем народної пісні, він був сам прекрасним співаком. І багато джерел вказують, що за молодих років поет мав добрий голос. Чужбинський, говорячи про голос Шевченка — чи то в співі чи в розмові — завжди додає епітет: „звучний“¹⁰⁵. Сам Шевченко називає свій голос тенором: „Я приєднав свій тенор“ (запис в „Щоденнику“ від 19 липня).

І. Косарев каже, що в Шевченка був „чистий і дзвінкий тенор“¹⁰⁶. В. М. Репніна, згадуючи про спів Тараса Григоровича, говорить, що він вразив її „своєю глибокою задушевністю“, що „м'який, дихаючий сумом, голос нашого кобзаря (баритон з високими теноровими нотами) мимоволі проникав у душу“¹⁰⁷. Лише Тургенев характеризував голос Шевченка (в розмові), як трохи хрипкий¹⁰⁸.

Співав Шевченко, звичайно, по-народному, не для естради, особливо того часу. А. В. Побратим каже: „Гр. Н. Честаховський чує пісню не одним вухом, але й серцем... Але його голос не для концертної зали... Так колись співав Шевченко“¹⁰⁹.

Особливо любив поет співати без супроводу, але співав і з супроводом (рояля або гітари); брався іноді й сам за гітару, хоч володів нею поганенько. Художник М. Мікешін, що знав Шевченка, як і Тургенев, в останні роки його життя, так розповідав про його спів: „Музику любив він палко, особливо спів. З захопленням слухав Ізаб. Льв. Грінберг і Зубинську. Глибоко шанував Даргомижського; познайомився з ним випадково в мене і потім часто зустрічався в сім'ї Грінберг. Глінку боготворив. Любив і сам співати, де „траплялась“ гітара. Співав неважно, хоча і з великим почуттям: голосу не вистачало та й акомпанімент все якось не наладжувався“¹¹⁰.

В. Аскоченський так описує своє знайомство з Шевченком в 1848 р. на квартирі А-вих, на Старому місті: „Тарас (я ще не знав його тоді) в нанковому півпальто, застебнутий до горла, сів на траву, взяв гітару і, брешучи на ній „не до ладу“, заспівав: „Ой, не шуми, луже...“ Я перестав розмовляти з однією з дочок хазяйських і став найпильніше слухати. Тарас співав невірною, навіть погано, чому багато сприяв поганим акомпанімент, але в кожному звуці чулось щось співаюче, щось ниюче, щось

таке, що зачіпало за душу... Мабуть помітивши мою увагу, Шевченко раптом ударив всією п'ятернею по струнах і заспівав верескливим голосом: „Чорний цвіт, мрачний цвіт...“ Всі зареготалися, але мені стало сумно“ ¹¹¹.

Описана поведінка дуже характерна для Шевченка, що, як ми знаємо, не терпів Аскоченського.

Про вплив співу Шевченка писав В. П. Маслов ¹¹². М. Білозерський розповідає: „Мою матір (пом. 1857 р.) особливо чарував Шевченко своїм співом: ходить, бувало, по залі, заклавши руки назад, похиливши вниз думну голову; шия пов'язана шарфом; вираз обличчя сумний, голос тихий і тонкий; мати бувало плаче від його пісень... Н. А. Власенко пригадує, яке сильне враження Шевченко справляв своїм співом. Шевченко гостював у Сребдольських і в будуарі однієї з дівчиць Сребдольських, в присутності Н. Д. Білозерського, людини дуже суворої, заспівав, і цей невозмутимий старик заплакав“ ¹¹³.

Куліш розповідає, як на весіллі Куліша і О. М. Білозерської 22.I 1847 р. в с. Оленівці Шевченко був за „старшого боярина“. Довідавшись, що „молода княгиня“ знає багато пісень, Шевченко „похвалив чи подякував їй по-своєму: сам почав їй співати, і це зробив дуже просто: заклавши назад руки, він почав ходити по залі, мов по гаю, і заспівав:

Ой, ізйди, зйди ти, зіронько та вечірняя,
Ой, вийди, вийди, дівчинонько моя вірняя...

Доволі було тоді гостей в тім поважнім здавна домі... Як же почули Шевченкове співання, ущухли всі так, наче зостався він один, під вечірнім небом, викликаючи дівчиноньку свою вірною.

Як у ту пору своєї життя співав Шевченко, а й надто, як він співав у той вечір, такого або рівного йому співу не чув я ні в Україні, ні по столицях.

Порвались разом усі розмови і між старими і молодими. Посходились із усіх світлиць гості до зали. Пісню за піснею співав наш соловей, справді, мов у темному лузі, серед червоної калини, а не в зимньому захисті серед народу. І скоро вмовкав, зараз його благали ще заспівати, а він співав і співав людям на втіху, а собі самому ще й на більшу“ ¹¹⁴.

Але мабуть чи не найнатхненніше співав Шевченко тоді, коли йому доводилося виступати в ролі співака перед своїми братами, панськими кріпаками. Так, старий садівник В. В. Тарновського в його Качанівському парку, Андрій Микитович Кот, привівши мене (це було на початку 900-х років) до так званого „Шевченкового“ дуба в парку, сказав: „Отут під дубом мій батько та інші кріпаки Тарновського сходилися по ночах слухати, як Шевченко співав їм пісень. Він співає було, а люди плачуть“.

Про цей момент маємо спогад і в панському висвітленні.

М. В. Тарновський розповідає так: „Далеко в глибині парку, посеред струнких білих берез, стоїть одиноко високий дуб. В нічній тиші, в місячному світлі сиділи на траві навколо когось декілька чоловік і слухали його спів. Хто ж цей співець? Чия пісня летиться в душу, і кого так уважно,

благоговійно слухають присутні? Це Т. Г. Шевченко. Його пісня чудова і нема їй рівної на всій Україні...“¹¹⁵

„В Качановском парке е́сть площадка возле старого дуба, где сходились крепостные артисты и прислуга в свободные вечерние минуты. Участником этих собраний был всегда Шевченко. Там, на этих сходках рабов, он говорил по душе и плакал“¹¹⁶.

Можливо, що слухати Шевченка під дубом у Качанівці доводилося і не тільки кріпакам Тарновського.

Подібні ж перекази існували про „дуб Шевченка“, тепер зрубаний в Линовицькому (теж на Прилуччині) парку де-Бальменів і, як передавав дід Іван Ядловський, про „Шевченків дуб“ (недалеко від „сосни Гоголя“) в колишній садибі М. Максимовича в Прохоровці біля Канева.

Шевченко не міг жити без того, щоб не співати своїх улюблених пісень. Так, він співає в панській прихожій („По врожденной мне продерзости характера, я нарушал барский наказ, напевая чуть слышным голосом гайдамацкие унылые песни“) ¹¹⁷; співає, живучи в Седневі у Лизогубів, під супровід Іллі Івановича Лизогуба ¹¹⁸; співає, коли його везуть до фортеці ¹¹⁹; співає, сидячи у фортеці („Шевченко був одягнений в білий костюм, стояв сумний і стиха наспівував якусь сумну українську пісню“) ¹²⁰; співає, граючись з дітьми коменданта Ново-Петровського форту (Наталочці Усковій Шевченко „співав пісні, то сумні, що змушували стискуватись її дитяче серденько і проливати сльози, то веселі...“) ¹²¹; співає в Ново-Петровському форті в хорі, який „дуже й дуже непогано співав пісень і російських і українських...“; „любить іноді вдома, або на просьбу в товаристві співати „Віють вітри...“ ¹²²; співає, блукаючи вночі в засланні ¹²³; співає навіть у снах своїх“ ¹²⁴; і т. д. і т. д.

Співав Шевченко не тільки українських пісень; він знав, любив і співав і російську народну пісню. Повертаючись із заслання (25.III 1858 р.), „Т. Г. проспівав у Москві у Аксакових кілька великоруських пісень, і коли він проспівав волзьку бурлацьку пісню, то всі присутні були надзвичайно захоплені, а Костянтин Сергійович навіть заплакав від зворушення“ ¹²⁵.

Шевченкові були відомі не тільки російські справжні народні пісні, а й твори, складені „під народну пісню“, наприклад, пісня М. Глінки „Ходит ветер у ворот“, на слова Н. Кукольника (з драми „Князь Холмский“). Принаймні цю пісню він співав у засланні, жартуючи з дамами і особливо налягаючи на останній її куплет:

Дунул ветер, и Авдей
Полюбился снова ей,
Дунет ветер еще раз,
И полюбится Тарас ¹²⁶.

З наведених вище різних відгуків ясно видно, як захоплювався народною піснею Шевченко і як він умів це захоплення передавати в своєму співі тим, хто мав нагоду його слухати. Справедливо казав М. Максимович: „Заслухаєшся Гоголя, як іноді заслухувалися ми співаючого Шевченка —

цю художню натуру, що так багато відображалася в живописі, віршах, а найсильніше і найкраще — в співі українських народних пісень“¹²⁷.

* * *

Всю творчість Шевченка пронизує справжня народність і народна пісенність, як органічний елемент її. При першому ж огляді його поезії ми на кожному кроці стикаємось з народно-пісенними образами. В образі парубка в тузі виступає у великого українського поета „явір зелений“, в образі жіночої краси — „червона калина“, часто фігурує у нього вічна плакальниця — „сива зозуля“. Пугач у Шевченка, як і в народних піснях, — віщун нещастя, смерті, так само, як сич та сова беруть у нього участь майже завжди в картинах сумного, тяжкого настрою, хоч іноді і в сатиричному („Сон“) освітленні, що теж збігається з уживанням образів сича і сови в народній пісні. Білї малюється у Шевченка в образах засівання поля кістками, в образі весілля. Постійно фігурує у Шевченка народно-пісенне число „три“: „три явори“, „три шляхи“, „три ясени“, „три козаки в гості“ тощо.

Епітети у Шевченка дуже часто народні, апріорні — „поле чисте“, „орел сизокрилий“, „кінь вороний“, „степ широкий“, „сльози дрібні“, „могили високі“, „личко біле“, „карі очі“, „козак чорнобривий“, „щира правда“, „місяць білолиций“, „ясний“, „змія люта“ і т. д.

У народному стилі вживає поет зменшені форми іменників і прикметників: „чумаченько“, „зозуленька“, „тихесенький“, „буйнесенький“ і т. п.

Багато є у Шевченка позитивних порівнянь („одна, як билинонька в полі“, „як тополя серед поля“, „одна, як та пташка“ і т. д.) цілком у пісенному народному характері. Негативних порівнянь у нього дуже мало: „не русалонька блукає, то дівчина ходить“ („Причинна“), „не сон-трава на могилі вночі процвітає, то дівчина заручена калину сажає“ („Чого ти ходиш на могилу?“) і ще декілька.

Цілком у народному характері і тавтології — „задзвонили дзвони“, „зоря зоріла“, „вольная воля“ і т. д. та синонімічні вирази — „тяжко-важко“, „вранці-рано“ і т. д.

Як бачимо, у формі поезії Шевченка можна знайти величезну спорідненість з народною піснею; щодо цього можна зробити дуже багато найцікавіших зіставлень, але їм місце не в даній роботі. І змістом своїм творчість Шевченка також якнайглибше зв'язана з народною творчістю трудящих мас з усім їх життям. На першому плані у поета стоять улюблені в піснях типи борця, пригнобленого батрака, безталанного кріпака, нещасної покритки, бідної удови і т. д.

Шевченко глибоко й органічно знав народну пісню і користувався нею. Вже вказувалося, як він використовував, наприклад, чумацькі пісні або пісню про „Швачку“ і т. п.

Не можу не вказати ще одного прикладу, — а їх можна навести безліч. Ще Ів. Франко зазначив, що для композиції своєї поеми 1848 р. „У тієї Катерини хата на помості...“, де описувалося минуле Запоріжжя з його

традиціями і побутом, Шевченко скористувався однією з найпопулярніших українських народних пісень, відомою дослідникам під назвою „Про Тройзілля“¹²⁸.

Ця пісня, гадав Франко, виникла ще в XVI або не пізніше XVIII сторіччя¹²⁹. Скомбінувавши варіанти її, Франко відтворив текст, наближений до шевченківського. В літературі відомо близько шестидесяти варіантів пісні „Про Тройзілля“, але ні про один з них не можна сказати з певністю, що поет повно використав саме його.

Шевченко часто створював поезії в стилі найкращих зразків народної пісні. Так в 1858 р. у листі до П. Куліша Тарас Григорович подав текст двох своїх пісень — „На вгороді коло броду...“ (Кос-Арал, 1848) і „Утоптала стежечку через яр...“ (Кос-Арал, 1848) і писав: „Передай оці дві пісні Маркевичу, чи не вчистив би він на їх ноту“.

Текст другої пісні такий :

Утоптала стежечку
Через яр,
Через гору, серденько,
На базар;
Продавала бублики
Козакам,
Вторгувала, серденько,
П'ятака.
Я два шаги, два шаги
Пропила,
На копійку дудника
Найняла.
Заграй мені, дуднику,
На дуду,
Нехай своє лишенько
Забуду!
Оттака я дівчина,
Така я!
Сватай мене, серденько,
Вийду я!

У листі до Шевченка (20.I 1858 р.) Куліш змушений був визнати: „Пісні твої дуже гарні. Невже обидві сам скомпонував? „Дуда“ наче мені знайома“. На це автор відповів (26.I 1858 р.).

Заграй мені, дуднику,
На дуду,
Нехай своє лишенько
Забуду,—

оце тільки не мое, а то вся пісня моя“. Наведений уривок („Заграй... забуду“) є строфа з відомої жартівливої побутової пісні — „Ой, ходила дівчина бережком...“¹³⁰

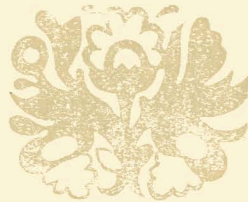
Таких прикладів можна було б знайти силу, але обмежусь наведеними.

Закінчуючи, можемо зробити висновок, що обізнаність Шевченка з народною піснею була величезна. Природно, що найглибше і найорганічніше поет знав українську народну пісню, але він взагалі широко цікавився народною творчістю. Він любив і знав і російську пісню.

Зразки народної творчості, які знав і любив Шевченко, сміливо можуть бути поставлені поруч з найкращими відомими нам піснями сучасної Шевченкові пісенної літератури, а революційна спрямованість його смаку надає особливої цінності цим скарбам. Те ж можна сказати і про мелодику його улюблених пісень, оскільки ми можемо судити про неї.

Вся творчість великого поета пронизана справжньою народністю, тісно зв'язана з народною піснею. Робота Шевченка над збиранням фольклору, глибоке і органічне використання його в своїй творчості — зразок високо повчальний і на сьогодні. Пісні, які зібрав великий поет, являють собою вдячливий матеріал, що може принести користь у дальшому дослідженні української народної пісні.

Лише в радянську епоху українська пісня вільно лунає по всіх просторах Радянського Союзу, і пам'ять народного співця відзначають всі народи нашої соціалістичної батьківщини, співаючи об'єднаним хором народні пісні великої краси і сили.

ПРИМІТКИ

- ¹ „Музыкальные фельетоны и заметки П. И. Чайковского“, М., 1898, стор. 306 — 307.
- ² Полное собрание сочинений Н. А. Добролюбова, под ред. П. И. Лебедева-Полянского, ГИХЛ, т. I, стор. 433. Рецензии 1857 — 58 гг.²
- ³ Полное собрание сочинений Н. А. Добролюбова, под ред. П. И. Лебедева-Полянского, ГИХЛ, т. II, (1935 р.), стор. 562 — 563, 566. „Т. Г. Шевченко“.
- ⁴ Див. М. К. Азадовский — „Добролюбов и русская фольклористика“. „Изв. Ак. наук СССР — отд. общ. наук“, № 1 — 2, 1936 р.
- ⁵ Див. Н. К. Пиксанов — „Горький о фольклоре“. „Советский фольклор“, 1935, 2—3, стор. 333.
- ⁶ „Правда“, 1935, 1.30, № 29, стор. 4.
- ⁷ „Правда“, там же.
- ⁸ Горький — Советская литература. ГИХЛ, 1934, стор. 57 — 58.
- ⁹ Конисский О. — „Т. Шевченко, хроніка його життя“, Львів, 1898 р., т. I, стор. 40.
- ¹⁰ Конисский А. Я. — „Жизнь Т. Г. Шевченко“, Одесса, 1898, стор. 197.
- ¹¹ „Рассказы крестьян с. Пекарей о Т. Г. Шевченко — „Киевская Старина“. 1894. II. 169.
- ¹² Н. Васильев — „К биографии Т. Г. Шевченко“. „Киевская Старина“, 1896. II. 143—144.
- ¹³ В. Горленко вмістив у „Киевской Старине“ (1886. II. 402 — 409) опис Шевченкового видання — „Живописная Украина“ і двох альбомів, які були тоді в збірці В. В. Тарновського (1843 і мабуть 1844 рр.). Він спробував подати дещо з того, що розглянув (записи, зроблені олівцем, дуже постиралися). Там наведена цілком пісня про Бондаренка (див. у мене далі — II) і шість рядків з пісні про Семена Палія.
- И. Я. Рудченко — „Чумацкие народные песни“, Київ, 1874, стор. VII. Рудченко не зазначив, до якого часу належать збірники Шевченка, звідки взяв він цей рукопис, і яка дальша його доля.
- ¹⁵ разький „Кобзар“ 1876 р., стор. 19 (з автобіографії Шевченка).
- ¹⁶ У Шевченка написано „да й у чоловіка“, але В. Горленко подає з іншого варіанту „колодиска“ („Киевская Старина“, 1886. II. 405). Можливо, що в Шевченка цей рядок був пропущений під час записування.
- ¹⁷ „Киевская Старина“, 1882. XI. 395.
- ¹⁸ „Киевская Старина“, 1882. III. 537.
- ¹⁹ „Киевская Старина“, 1882. III. 531, 537.
- ²⁰ Начальник двірської міліції гр. Хоткевича Щербина, який взяв у полон Бондаренка в Макарові, був родом з містечка Корнина (Записки Ліпомана).
- ²¹ Очевидно, пісня має на увазі дворових жовнірів, рейтарів Потоцького, які були у нього на службі.

²² Альб. № 58, інв. № 309, стор. 44 - 42, почерк Шевченка (нумерація сторінок зворотна). Р. 35 мабуть треба читати: „Ой, було б же, моя мати, перше научати...“, яке доводилося чути в іншому варіанті. Останні два рядки ясно виявляють співчутливе ставлення співця до повстанця Бондаренка.

²³ Булавін — один з ватажків повстання козаків і селян на Дону (1707 — 1708 рр.). Звали його Кіндрат Опанасович, а Ігнатом звали якраз іншого повстанського ватажка, товариша Кіндратового Некрасова, пісні про якого починаються таким самим заспівом:

„Возмутился славный наш тихий Дон,
Возмутился и совершился до славного до устья.“

(„Песни, собранные П. В. Киреевским“,
СПБ, 1870, вип. 8, стор. 70, 73 — 74)

²⁴ Або Кармалюк чи Карманюк. Сучасні нащадки Кармелюка називають своє прізвище — Карман. У метричній книзі він записаний, як Карманюк.

²⁵ З досить близьких до запису Шевченка опубліковані варіанти цієї пісні (з Волині) у П. Чубинського — „Труды этнографической статистической экспедиции в Западно-Русский край“, т. V, стор. 412, № 799, і скорочений, з п'яти строф — у збірнику А. Метлинського — „Народные южно-русские песни“, К., 1854, стор. 6. У Шевченка є поправки, я беру один текст.

²⁶ Див. варіант у т. I „Записок Юго-Западного Отделения Географического Общества“. 1874, стор. Кінець третього рядка в запису Шевченка не можна ясно розібрати. У Шевченка читається „родили густі пашні“. Очевидно, співець не міг пригадати пісні.

²⁷ Можливо, що тут у Шевченка маємо уривок пісні про одного з тих охочих до грошей панів, які дозволяли своїм кріпакам іти на заробітки і відкупатися від панщини грішми.

²⁸ Ч у ж б и н с к и й А.—„Воспоминания о Т. Г. Шевченко“. СПб., 1861, стор. 11; окремих відбиток з журналу „Русское слово“, 1865 г., кн. 5.

²⁹ „Поэмы, повести и рассказы“. Киев, 1888 р., стор. 169.

³⁰ „Малорусские и белорусские песни“, собранные П. Сокальским, изд. Бесселя, 1903 г., стор. 27, № 17. Текст записаний від О. Д. Ревуцької.

³¹ „Киевская Старина“, 1899. II. 153-154.

³² Див. варіанти цієї бурлацької пісні у Максимовича — „Укр. нар. пісні“, 1834 р., стор. 168; Маркевича-Галагана — „Южно-русские песни“, 1857 р., стор. 69 (№ 37); Едлічка А.— „Собр. малорос. нар. песен“, 1863, ч. II, стор. 23 (№ 15). Порівн. улюблений образ Шевченка: „там з вітром могили в степу розмовляють“.

³³ „Киевская Старина“, 1882, X, 71. Аналогічне становище з піснею „Ой, крикнули сірі гуси“... О. Кониський глухо, без дат наводить її, як одну з „любимих пісень Шевченка“ (стор. 238). М. Чалий пригадує, що, познайомившись з Шевченком у 1859 р. в Києві, він того ж дня чув, як Шевченко „спел несколько своих любимых песен: „Зіроньку“, „Сірі гуси“ и др.“ („Жизнь и произведения Т. Шевченка“. К., 1882 р., стор. 147). Можливо, що Шевченко співав і свою кос-аральську пісню 1849 р.

³⁴ Див. вірші В. Забіли в антології „Українська муза“, Київ, 1908 р., стор. 172.

³⁵ Див. текстові варіанти у Чубинського, т. V, стор. 977 — 978, варіант з мелодією М. Лисенка (зб. VII, № 41). Порівн. пісню „У неділю рано-вранці...“ в повісті „Близнець“ („Поэмы, повести и рассказы“, стор. 171).

³⁶ И. Рудченка — „Чумацкие народные песни“, стор. 85.

³⁷ Див. варіант у Чубинського, „Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край“, т. V, стор. 1029, № 148 (чумацька пісня).

³⁸ Там же, стор. 114.

³⁹ Там же, стор. 143.

⁴⁰ У Рудченка — „же“.

⁴¹ У Рудченка — „мое серденько“.

⁴² Там же, стор. 212.

⁴³ „Т. Г. Шевченко и простолюдины, его знакомцы“. „Киевская Старина“, 1902. II. 253.

⁴⁴ „Поэмы, повести и рассказы“, Киев, 1888, стор. 85.

45 Цікаво підкреслити, як у палкого прихильника народної пісні Шевченка його намагання стимулювати волю своїх попутників до порятунку не виявлялося в словесному підбальорюванні, а виливалося щоразу в художніх образах тієї ж народної пісні.

46 Ч у ж б и н с к и й А.— „Воспоминания о Т. Г. Шевченко“, СПб., 1861, стор. 16—17.

47 Див. варіанти тексту у Чубинського „Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край“, т. V, стор. 1046 (№ 172), стор. 1058 (№ 184); тексту й мелодії (з Київщини)—у Лисенка, збірн. I (№ 14), самої мелодії—у К. Квітки („Українські народні мелодії“. № 322, з Черкащини).

48 „Поэмы, повести и рассказы“, К., 1888, стор. 171.

49 „Рецензии 1857—58 гг.“— „Полное собрание сочинений Н. А. Добролюбова под ред. Лебедева-Полянского“, ГИХЛ, т. I, стор. 434. „Южно-рус. песни“, № 38, стор. 71. Порівн. варіанти у Максимовича—Збірник. 1827 р., стор. 140, № ХС і збірник 1834 р., стор. 170, № 39.

50 „Шевченко і фольклор“— „Літературна критика“, 1936. IV. 77—80.

51 Ця балада часто зветься „Братки“ від назви квітки— „Иван-да-Марья“, „Анютины глазки“, про походження якої поетично розповідає народна легенда.

52 На Полтавщині нам доводилося чути тут ще два рядки :

„Не давай мені дочку,
Давай краще наймичку“. Д. Р.

53 „Русская Старина“, 1880. III. 599.

54 „Южно-русские песни“ (Маркевича-Галагана), К., 1857 р., № 42.

55 В. Д о м а н и ц ь к и й налічив до 80 варіантів дуже поширеної пісні про Нечая. Див. зведення всіх варіантів у його статті „Песни про Нечая“.— „Киевская Старина“, 1905. I. 66.

56 „Киевская Старина“, 1882. X. 71.

57 Спогади Над. Кибальчич у „Киевской Старине“, 1890. II. 175.

58 „Кілька слів про Т. Шевченка“— Інст. ім. Шевченка, ЛІМ, X. і К., 1931 р., стор. 29.

59 Альбом № 58, інвент. № 309, стор. 40—39. Почерк Шевченка.

60 Див. історію „персидського бунту“ у Ф. А. Щербини— „История кубанского казачьего войска“, т. I, Екатеринодар, 1910 р., стор. 515, 540, 543, 624, 628, 654.

61 М. Л и с е н к о, Збірник II (1869), стор. 5.

62 Альбом № 58, інвент. № 309, стор. 41—40. Див. вар. у рукописному збірнику З. Ходаковського, т. I, стор. 445 (рукописний відділ бібліотеки Академії наук УРСР), а також у М. Максимовича— „Украинские народные песни“, М., 1834 р., стор. 57—60.

63 Д р а г о м а н о в М.— „Політичні пісні українського народу“, Женева, 1—1882, 11—1885 р. Ч. I, розд. II, стор. 6—8.

64 Вгорі надписано „пана“.

65 Вгорі надписано „да білії“.

66 Написано— „цвони цвоняць“.

67 Написано— „цвонили, цвонили“.

68 Вгорі надписано— „під арешт узяли“.

69 Вгорі надписано— „треба пропадати“.

70 Альбом 1846 р., стор. 50—48 (нумерація сторінок зворотна), почерк не Шевченка. Див. варіант у М. Максимовича, збірник 1834 р., № 13, стор. 148—теж наддністрянського походження і, як видно, молдаванського ізводу (принаймні там річ іде про Дойну-Дойниченька— чабана).

71 „Правда“, 1876 р., стор. 25.

72 Помилка— про Саву Чалого нема жодної думи, а є тільки численні варіанти строфової історичної пісні здебільшого розміру $(4+4+6)+(4+4+6)$ складів з жіночими рифмами на кінцях двох рядків строфи.

73 „Поэмы, повести и рассказы“, стор. 465.

74 Там же, стор. 468.

75 Там же, стор. 463.

76 П. К у л і ш— „Записки о Южной Руси“, 1856, I, 206.

77 П. К у л і ш— „Записки о Южной Руси“, I, 17—18.

- ⁷⁸ Див. про вплив „Запорожской Старины“ І. І. Срезневського (X., 1833—36 рр.) на „Гамалію“ Шевченка в листах до Ф. Корольова (ст. І. Айзенштока в „Литературном наследстве“, 1935 р., № 19—21, стор. 558).
- ⁷⁹ М. К. Ч а л ь і — „Жизнь и произведения Тараса Шевченко“, К., 1882, стор. 178.
- ⁸⁰ „Мелочи из жизни Шевченко“—„Киевская Старина“, 1897. II. 32.
- ⁸¹ „Киевская Старина“, 1899. II. 153.
- ⁸² Року 1859 Шевченко побачився з О. М. Кулішевою. „Восторг был большой. Шевченко заплакал при свидании. Затем пел, но мало“ (Спогади М. Білозерського—„Киев. Стар.“, 1882. X. 74). Уже порвався колишній зв'язок Шевченка з Кулішами.
- ⁸³ „Киев. Стар.“, 1890. II. 175. М. Білозерський каже, що „28 января 1847 г. со слов Шевченко в Мотроновке были записаны три из числа любимейших его песен“ („Киев Стар.“, 1882. X. 74).
- ⁸⁴ „Записки о Южной Руси“, т. II, СПб, 1857, стор. 224—225 і 246—247 (№ 13).
- ⁸⁵ Порівняй „Основа“, 1861, VI, 143—рецензія на перший поминальний шевченківський вечір. В іншому місці я наведу свідчення Аскоченського і Афанасьєва про те, що Шевченко любив співати цю пісню.
- ⁸⁶ Див. мелодію з текстом у запису 60-х рр. у М. Лисенка — „Збірник перший українських пісень для одного голосу“, 1868 р., № 32.
- ⁸⁷ „Киевская Старина“, 1899, II, 294. Спогади Ол. Лазаревського. Див. варіанти у М. Максимовича, в зб. 1827 р., стор. 14 та в зб. 1834 р., стор. 138.
- ⁸⁸ „Киевская Старина“, 1882. X. 71. Спогади О. Ф. Сенчило-Стефановича.
- ⁸⁹ „Киевская Старина“, 1882. X. 71.
- ⁹⁰ Альбом 1846 р., стор. 8. Див. варіант у П. Чубинського „Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край“, т. V, стор. 13, № 35.
- ⁹¹ Ч у б и н с ь к и й П.—„Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край“, т. V, (1874), стор. 537 (№ 139 А).
- ⁹² Там же, стор. 534 (№ 138 А) і стор. 535 (№ 138 Б).
- ⁹³ Див. у Шевченка згадку про цю пісню в повісті „Близнецы“ („Поэмы, повести и рассказы“, стор. 205).
- ⁹⁴ Альбом № 58, інв. 309, стор. 39. Почерк Шевченка. Писано, видимо, в заслання, де Шевченко не міг робити будьяких записів від когось.
- ⁹⁵ Див., наприклад, варіант у Максимовича, збірник 1827 р.—пісню I—XXXVII, стор. 135.
- ⁹⁶ „Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край“, т. V, стор. 656 та ін.
- ⁹⁷ Див. варіант цієї пісні з мелодією спід Златополя на Київщині, опублікований в „Золотих ключах“, в. I (1926), стор. 42. Мелодію початкової строфи див. у П. Куліша „Зап. о Южн. Руси“, т. II, стор. 216.
- ⁹⁸ Альбом 1846 р., стор. 47, почерк Шевченка.
- ⁹⁹ Альбом 1846 р., рука Шевченка.
- ¹⁰⁰ Строфовий поділ пісні неясний. Можливо, що у Шевченка є й неточності в запису окремих слів.
- ¹⁰¹ Порівн. „Кобзар“, видання Франка, т. II, стор. 245.
- ¹⁰² Див. „Українська народна пісня“, друге видання ДЛВУ, К., 1938 р., стор. 218 та 215.
- ¹⁰³ Порівн. пісню „Та наїхали чумаки...“ (12—14)—Д. Р е в у ц ь к и й — „Українські думи та пісні історичні“, К., 1930, стор. 207.
- ¹⁰⁴ І в. П і л ь г у к — „Шевченко і фольклор“—„Літературна критика“, 1936 р., IV, 72—73.
- ¹⁰⁵ „Воспоминания о Т. Г. Шевченко“. Спб, 1861, стор. 14 (відносяться до 1843 р.).
- ¹⁰⁶ „Киевская Старина“, 1893. II. 213.
- ¹⁰⁷ С т о р о ж е н к о Н.—Первые четыре года ссылки Шевченко — „Киевская Старина“, 1888, X, 3.
- ¹⁰⁸ „Кобзар“. Прага, 1876, стор. IV.
- ¹⁰⁹ „Основа“, 186.VI. 156.
- ¹¹⁰ „Кобзар“. Прага, т. II, стор. XXI.
- ¹¹¹ А с к о ч е н с ь к и й В. И. „И мои воспоминания о Т. Г. Шевченко“—„Домашняя беседа“. 1861 р., вип. 33, стор. 645.

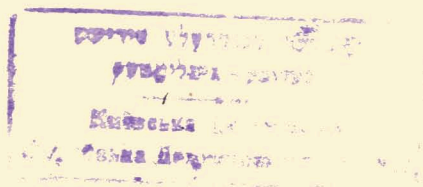
- ¹¹² „Т. Г. Шевченко“, М., 1877, стор. 49, 54.
- ¹¹³ „Киевская Старина“, 1882. X. 71.
- ¹¹⁴ П. Куліш — „Спогади про Т. Шевченка“, ДВУ, 1930, стор. 56 — 57.
- ¹¹⁵ С. І. Хоменко — „Шевченко на Прилуччині“, Прилуки, 1928, стор. 43 — 44.
- ¹¹⁶ В. Горленко — „Альбомы и рисунки Шевченко в собрании В. В. Тарновского“, „Киевская Старина“. 1886. II. 413.
- ¹¹⁷ Яворницький Д. — „Матеріали до біографії Т. Шевченка“, Катеринослав, 1909, стор. 19 (з автобіографії Шевченка).
- ¹¹⁸ Конисский А. Я. — Жизнь украинского поэта Т. Г. Шевченко. Одеса, 1898, стор. 244.
- ¹¹⁹ Там же, стор. 253.
- ¹²⁰ „Киевская Старина“, 1882. X. 73.
- ¹²¹ Воспоминания Н. И. Усковой о Шевченко — „Киевская Старина“, 1889. II. 303.
- ¹²² „На Сир-Дар'ї у ротного командира“, ДВОУ, ЛІМ, 1931, стор. 30 і 38.
- ¹²³ Записи в „Щоденнику“ 11.VII 1857, 28.VII 1857 та ін.
- ¹²⁴ Записи в „Щоденнику“ 19.VII 1857.
- ¹²⁵ Чалый М. К. — „Жизнь и произведения Т. Шевченко“, К., 1882, стор. 126.
- ¹²⁶ Воспоминания Н. И. Усковой о Шевченко „Киевская Старина“, 1889. II. 303.
- ¹²⁷ Максимович М. — Сочинения, т. I, К., 1874, стор. 529.
- ¹²⁸ Ів. Франко — „Студії над українськими народними піснями“. „Записки Наук. т-ва ім. Шевченка“, 1918. III. 18, т. XXXIII.
- ¹²⁹ Те ж саме говорив Д. Еварницький („Запорожцы в поэзии Т. Шевченко“, Катеринослав, 1912, ст. 24).
- ¹³⁰ Див. варіант у збірці 60-х років М. Лисенка — Пісня для одного голосу, вип. II, № 24.

Редактор
О. Брескін

Художнє оформлення
В. В. Кричевський

Техредактор
М. Дмитрівська

Коректор
С. Степняк

Здано до складання 17/XII 1938   *Підписано до друку 19/II 1939*
Уповноваж. Головліту № 528. Тираж 3000—8 друк. арк. + 5 в. Зам. № 966.
Фабрика художнього друку Державного Видавництва „Мистецтво“.
Харків, Пушкінська вул., № 44.
Ціна 10 крб.

Бюро 1-го отдела
Август - 1918
Август 1918
1-й отдел

УКРАЇНСЬКІ НАРОДНІ ПІСНІ, ПРО ЯКІ МАЄМО ВІДОМОСТІ, ЩО ЇХ ЗНАВ ШЕВЧЕНКО

(курсивом подані ті пісні, текст яких наведений у мене; *цифра* означає сторінку моєї статті або збірки „Поэмы, повести, рассказы Шевченко“, К. 1888 р.; пісні в межах кожної групи подано за алфавітним порядком)

П І С Н І   З А   С О Ц І А Л Ь Н И М И   Г Р У П А М И

Кріпацькі	Бурлацькі, баграцькі	Козацька голота	Рекрутські	Чумацькі
<p><i>Ой, за пана Браницького</i> — 18. <i>Ой, хоч маю, пане-брате...</i> — 19. <i>Про Білозера</i> — 19.</p>	<p>Та забідали сніги... — 23. <i>Та нема в світі гірш нікому...</i> (ноти) — 21. У степу могила... — 23.</p>	<p>Летить орел через море... („Близнець“ — „Поэмы, повести...“ 203). Про Голоту (Ой, наступила та чорна хмара...) — 19.</p>	<p><i>Да все луги...</i> — 26. <i>Зажурился бідний сірома...</i> — 25. <i>У неділю уночі...</i> — 25.</p>	<p><i>А в городі в Самарі...</i> — 26. Було літо... (Ой, ходив чумак сім літ по Дону...) — 30. Воли ж мої полові... („Близнець“ — „Поэмы“... 86). <i>Гей, та хто лиха не знає...</i> (ноти) — 28. <i>Зажурился бідний сірома...</i> — 25. Ой, іспід гори, іспід кручі... — 34. Ой, ішов чумак з Дону... — 31. <i>Ой, сидить пугач...</i> (ноти) — 29. <i>У Києві на ринку...</i> (ноти) — 32. <i>Чи я ж тобі не казала...</i> — 27.</p>

П І С Н І   Р О Д И Н Н О Г О   Ж И Т Т Я

Б А Л А Д И

П С А Л Ь М И

О Б Р Я Д О В І   П І С Н І

Вдова	Коліскова			
<p>Ой, жила вдова... („Наймичка“ — „Поэмы, повести...“ 81). Понад морем Дунаєм... — 43.</p>	<p>Е... е, люлі... („Наймичка“ — „Поэмы, повести...“ 77).</p>	<p>Ой, у полі верба... („Капитанша“ — „Поэмы, повести...“ 369). Про трійзілля — 55. У Києві на ринку... (ноти) — 32. Про діозгубницю — 45.</p>	<p>Ісус („Катерина“). Лазар („Перебендя“).</p>	<p>Бачить же бог... (колядка з „Назара Стодолі“). Шедше тріє царі... (колядка) — „Козачковському“.</p>

І С Т О Р И Ч Н І   П І С Н І

Д У М И

Л Ю Б О В Н І   П І С Н І

С А Т И Р И Ч Н І,   Ж А Р Т В І Л И В І

<p><i>Про Бондаренка</i> — 14. („В Макарові славнім місті...“). <i>Про Бондаренку</i> — 15. („Ой, хвалився Бондаренко...“). <i>Про Бондаренку</i> — 14. („Хвалилася Україна...“). Про Гната Голого — 16. <i>Про Головатого</i> — 35. Про Жовті води — 40. <i>Про Кармелюка</i> (втеча з Сибіру і бідування) — 16. <i>Про Кармелюка</i> (смерть від зради) (ноти) — 17. <i>Про князя Котляренка</i> — 35.</p>	<p>Про Морозенку — 34. Про Нечая — 34. <i>Про Палія та Мазепу</i> — 38 („Ой, горе мені та на чужині...“). <i>Про Палія та Мазепу</i> — 37 („Під гором Солидоном...“). <i>Про Палія та Мазепу</i> — 37 („Солодким медом кубки...“). Про руйнування Січі — 44. („Перебендя“). Про Саву Чалого — 43. Про Сагайдачного — 35. Про Чайку — 35. Про Швачку — 13. Про Ясси — 40.</p>	<p>Ганджа Андрибер — 40. Іван Коновченко — 39. Козак Голота — 40. Олексій Попович — 39. Про трьох братів Азовських — 39. Самійло Кішка — 39.</p>	<p>Віють вітри... — 53. Горлиця („Перебендя“) — 43. Жито, мати, жито не полова... („Близнець“ — „Поэмы, повести...“ 153). <i>Зійшла зоря із вечора...</i> — 46. Люблю, мамо, Петрусю... „Щоденник“ 19.VII 1857. Одна гора високая... („Близнець“ — „Поэмы, повести...“ 153). Ой, горе, який я удався... — 43. <i>Ой, ізійди, зійди...</i> (ноти) — 42, 43. Ой, не ходи, Грициу... („Перебендя“). Ой, не шуми, луже... — 29, 43, 51. Ой, остався б, моє серце, хоч поговорити... (Альбом № 58, інв. 309). Ой, на горі по тім боці... — 44. <i>Ой, піду я не берегом — лугом...</i> — 46. <i>Плаше жука з Кременчука...</i> — 44. Про Сербина — 43. Та по тім боці та на толоці... — 43. Тече річка невеличка... — 22. У гаю... — 44. <i>Шумить-гуде дубрівонька...</i> — 44.</p>	<p>Гандза („Гайдамаки“). <i>Гіля, гіля, селезень...</i> — 49. Гречаники („Музикант“ — 614). Де ж ти, доню, барилася? — 43. Журилася попадаю... („Близнець“ — „Поэмы, повести...“ 241). Ой, гоп, по вечері... („Наймичка“ — „Поэмы, повести...“ 89). Ой, мій чоловік на Волощину втік... („Близнець“ — „Поэмы, повести...“ 111). <i>Ой, піду я до церкви...</i> — 49. <i>Ой, у саду, саду, ходила кокошка...</i> — 49. Ой, ходила дівчина бережком... — 55. Ой, хто до кого, а я до Параски... („Близнець“ — „Поэмы, повести...“ 153). <i>Та голівонька моя бідна...</i> — 49. Та спасибі батькові... — 48. Уплася я... („Наймичка“ — „Поэмы, повести...“ 111, теж „Близнець“ 175). Уплася я на меду... — 48. <i>Через греблю Микитину...</i> — 50. <i>Чи бачиш ти, дядьку...</i> — 50.</p>
--	--	--	---	--

ПІСНІ ЖАРТІВЛИВІ, ЗДЕБІЛЬШОГО ВЕСІЛЬНІ, ДЕ ТРУДНО СКАЗАТИ, — ОСКІЛКИ ТО ПІСНІ НАРОДНІ, ОСКІЛКИ ТО ТВОРЧИСТЬ САМОГО ШЕВЧЕНКА У ХАРАКТЕРІ НАРОДНОМУ

<p>Ой, гоп такі так... Ой, гоп того дива... Якби такі або так... Перед паном Хведором... Од села до села... Не дивуйтеся, дівчата... Отак чини, як я чиню... На вгороді пастернак... Ой, гоп гопака... Як була я молодюю...</p>	<p>„Гайдамаки“</p>	<p>Заганяйте квочку в бочку... Ой, сип сирівець... Загрібай, мамо, жар... Ой, мій батько орандар... Ой, гоп по вечері... Нехай буде оттакечки... („Тарасованіч“). Якби мені лиха та лиха... („Невольник“).</p>	<p>„Гайдамаки“</p>	<p>Шелесть, шелесть по дубнін... („Москалева криниця“). У туркені по тім боці... („Гамалія“). Е... е, люлі... („Сова“). У горох вчотирьох... („Сотник“). Якби мені крила... („Сотник“). Ой, піду я... („Сотник“). По дорозі рак, рак... („Чернець“). Через яр ходила... („Вільма“) та ін.</p>
---	--------------------	--	--------------------	---

Р О С І Й С Ь К І   П І С Н І,   Щ О   П Р О   Н И Х   З Г А Д У Є Т Ь С Я   В   М О Ї Й   Р О Б О Т І

Повстанські пісні	Бурлацькі	Побутові	Обрядові	Пісні-романси
<p>Про Степана Разіна, Булавіна — 16.</p>	<p>Вольські пісні... — 53.</p>	<p>Жартівливі — 48.</p>	<p>Весільна — 48.</p>	<p>Черний цвет, мрачний цвет... — 52. Ходит ветер у ворот... — 53.</p>

